

TEORİDE VE TÜRKİYE'DE TARIMSAL
DESTEKLEME POLİTİKALARI VE
SONUÇLARI
(1980 SONRASI GELİŞMELER)

Zeki ÖZÇIBIK

Yüksek Lisans Tezi
Eskişehir-1996

ÖZET

Gerek Türkiye’de gerekse diğer ülkelerde devlet sektörlerarasındaki dengesizliği gidermek veya bir sektörü korumak amacıyla destekleme politikaları uygulamaktadır.

Diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de tarım sektörüne sürekli destekleme politikaları uygulanmaktadır. Uygulanan bu politikalarla devlet, tarım kesiminde çalışanların düşük olan gelir düzeyini yükseltmek, tarımsal üretimi yönlendirmek, tüketicilerin menfaatlerinin korunması ve politik amaçları hedeflemektedir. Türkiye’de tarımsal destekleme politikalarının krediler, girdi sübvansiyonları, destekleme alımları şeklinde uygulandığı görülmektedir. Destekleme politikalarında Devlet Bütçesinden yapılan transferler, T.C. Ziraat Bankası ile fonlardan yapılan transferler mali kaynak oluşturmaktadır.

Türkiye kendi gıda tüketimini karşılayacak üretimi yaparken bugün tarımsal ürün ithalatının arttığı görülmektedir. Destekleme politikalarının politik niteliğinin ağır basması, ekonomik istikrarsızlık ve yapısal sorunların çözülemeyişi, bununla birlikte rasyonel olmayan politikalar Türkiye’de diğer sektörler gibi tarım sektörünü de zor durumda bırakmaktadır.

Türkiye’de tarımsal politikalar belirlenirken rasyonel davranılmalı ve politik kaygılardan uzak durulmalıdır. Politikalar kalite ve verimlilik artırıcı çalışmaları kapsayacak şekilde olmalıdır.

ABSTRACT

Both in Türkiye or other countries state applies subsidy policies to protect any sector or to remove unbalanca between the sectors.

As being in other countries continuous subsidy policies are also applied in agriculture sector in Türkiye. By using these policies state aims to increase income level of persons working in agriculture sector, to protect the consumers interests and to coordinate agricultural production. It is seen that agricultural subsidy policies in Türkiye are applied in supporting buyings, credits and input siubsidies. Transfers made from state budgets, T.C. Ziraat Bankası and funds as supporting policies consist of financial sources.

While Türkiye is making the production to cover its fod consumption, today, it seems that agricultural production import increases. Economic instability and structural problems with irrational policies and supporting policies containing political effects useforce agriculture sector to go on unstable in Türkiye.

When determining agricultural policies in Türkiye one must behave rationel policies provide studies containing quality and productivity.

TABLÖLAR

1: T.C. Ziraat Bankası Tarafından Doğrudan Üreticilere Açılan Kredi Türleri	9
2: Sübvansiyon Türleri	13
3: Tarım Satış Kooperatif Birlikleri ve Faaliyet Konuları	17
4: T.C. Ziraat Bankası Kredileri (1980-1983)	35
5: Tarım Kredi Kooperatifleri Tarafından Açılan Krediler (1980-1983)	35
6: Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Tarafından Açılan Krediler (1980-1983)	36
7: Tohumluk İşletme Kredileri (1980-1983)	36
8: Türkiye Zirai Donatım Kurumu Tarafından Açılan Krediler (1980-1983)	37
9: Türkiye Zirai Donatım Kurumu Gübre Satış Fiyatları (1975-1981)	38
10: Tarımsal Destekleme Alım Fiyatları (1980-1983)	39
11: Tarımsal Amaçlı Kamu İktisadi Kuruluşlarının Görevlendirme Zararları (1980-1983)	41
12: T.C. Ziraat Bankası Kredileri (1984-1987)	42
13: T.C. Ziraat Bankası Kredileri (1988-1991)	43
14: Tarım Kredi Kooperatifleri Tarafından Açılan Krediler (1984-1991)	44
15: Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Tarafından Açılan Krediler (1984-1991)	44
16: Tohumluk İşletme Kredileri (1984-1991)	45
17: Türkiye Zirai Donatım Kurumu Tarafından Açılan Krediler (1984-1990)	46
18: Türkiye Zirai Donatım Kurumu Gübre Satış Fiyatları (1991)	47
19: T.C. Ziraat Bankası Tarafından Yapılan Sübvansiyon Ödemeleri (1985-1991)	47
20: Tarımsal Destekleme Alım Fiyatları (1984-1991)	48
21: Tarımsal Amaçlı Kamu İktisadi Kuruluşlarının Kâr/Zarar Durumları (1984-1987)	49

22: Tarımsal Amaçlı Kamu İktisaid Kuruluşlarının Kâr/Zarar Durumları (1988-1991)	50
23: T.C. Ziraat Bankası Kredileri (1992-1993)	52
24: Diğer Tarımsal Kuruluşlar Tarafından Açılan Krediler (1992-1993)	52
25: Türkiye Zirai Donatım Kurumu Gübre Satış Fiyatları (1992)	53
26: T.C. Ziraat Bankası Tarafından Yapılan Sübvansiyon Ödemeleri (1992)	53
27: Tarımsal Destekleme Alım Fiyatları (1992-1993)	54
28: Tarımsal Amaçlı Kamu İktisadi Kuruluşlarının Kâr/Zarar Durumları (1992-1995)	55

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	II
TABLolar	III-IV
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİDE TARIMSAL DESTEKLEME POLİTİKALARI

I-TARIMSAL DESTEKLEME POLİTİKALARININ AMAÇLARI	3
A-TARIMSAL ÜRÜN FİYATLARINDAKİ İSTİKRARSIZLIKLARI AZALTMAK	3
B-TARIM KESİMİNDE ÇALIŞANLARIN DÜŞÜK OLAN GELİR DÜZEYİNİ İYİLEŞTİRMEK	4
C-TARIMSAL ÜRETİMİ ÜLKE ÇIKARLARI AÇISINDAN YÖNLENDİRMEK	4
D-TÜKETİCİLERİN MENFAATLERİNİN KORUNMASI	5
E-POLİTİK AMAÇLAR	5
II-TARIMSAL DESTEKLEME POLİTİKALARININ ARAÇLARI	6
A-KREDİLER	6
1-Tarımsal Kredi Gereksinimi	6
2-Tarımsal Kredinin Mali Yardım Niteliği	6
3-Tarımsal Kredi Kaynakları	7
a-Örgütlenmemiş Kredi Kaynakları	7
b-Örgütlenmiş Kredi Kaynakları	7
aa-T.C. Ziraat Bankası	8
bb-Tarım Kredi Kooperatifleri	10
cc-Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri	11
dd-Türkiye Ziraat Kurumu	12
B-SÜBVANSİYONLAR	12
C-DESTEKLEME ALIMLARI	13
1-Destekleme Alımı Yapan Kuruluşlar	15

a-Kamu İktisadi Kuruluşu Niteliğinde Olanlar	15
b-Kooperatif Örgütlenmeleri	16
D-GÖREVLENDİRME ZARARLARI	17
III-TARIMSAL DESTEKLEME POLİTİKALARININ MALİ KAYNAKLARI	17
A-FONLAR	19
1-Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu	19
2-Geliştirme ve Destekleme Fonu	19
3-Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu	19
B-DEVLET BÜTÇESİ	20
1-Görevlendirme Zararı	20
2-Sermaye Transferleri	20
3-Ödenmeyen Vergi ve Fonlar	20
C-T.C. ZİRAAT BANKASI	21

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE 1980 SONRASI UYGULANAN TARIMSAL DESTEKLEME POLİTİKALARI

I-1980 ÖNCESİ UYGULANAN TARIMSAL DESTEKLEME POLİTİKALARININ GENEL DEĞERLENDİRİLMESİ	22
II-1980 SONRASI İÇİN HEDEFLenen TARIMSAL POLİTİKALAR	25
A-KALKINMA PLANLARINDA TARIM POLİTİKALARI	25
1-Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında Tarım Politikaları	25
2-Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında Tarım Politikaları	29
3-Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında Tarım Politikaları	30
B-HÜKÜMET PROGRAMLARINDA TARIM POLİTİKALARI	31

III-1980 SONRASI UYGULANAN TARIMSAL DESTEKLEME	
POLİTİKALARININ DÖNEMLER İTİBARIYLA ANALİZİ	34
A-1980-1983 DÖNEMİ	34
1-Tarımsal Krediler	34
2-Tarımsal Sübvansiyonlar	37
3-Destekleme Alımları	38
4-Görevlendirme Zararları	40
B-1984-1991 DÖNEMİ	41
1-Tarımsal Krediler	41
2-Tarımsal Sübvansiyonlar	45
3-Destekleme Alımları	48
4-Görevlendirme Zararları	49
C-1992 SONRASI	50
1-Tarımsal Krediler	51
2-Tarımsal Sübvansiyonlar	52
3-Destekleme Alımları	54
4-Görevlendirme Zararları	54
IV-1980 SONRASI TARIMSAL POLİTİKALARA GETİRİLEN ELEŞTİRİLER	55
SONUÇ	59
EKLER	62
EK-1: T.C. Merkez Bankası Tarımsal Kredileri (1990-1995)	62
EK-2: T.C. Merkez Bankası Tarımsal Kredilerin Sınıflandırılması (1986-1991)	63
EK-3: T.C. Ziraat Bankası Tarımsal Krediler Faiz Oranları(1983-1992)	64
EK-4: Fiyat ayarlamasının Yapıldığı Bazı Tarihlerde Ankara İli Perakende Motorin Satış Fiyatları (1979-1992)	65
EK-5: Tarım Ürünleri Dış Ticareti (1980-1994)	66
EK-6: Tarım Ürünleri İhracatının Ortalama Birim Fiyatı (1980-1990)	67
EK-7: Tarım Ürünleri İthalatının Ortalama Birim Fiyatları (1980-1990)	68
EK-8: Tarım Alanları (1980-1993)	68
EK-9: Millet Vekili Seçimleri (1983-1991)	69

EK-10: Enflasyon Oranları (1980-1993)	70
EK-11: Seçilmiş Bazı Zirai Mücadele İlaçlarının Fiyatları (1980-1992)	71
EK-12: Seçilmiş Bazı Ürünlerde Tohumluk Fiyatları (1980-1992)	71
EK-13: GSMH Gelişme Hızı ve Sektörel Payları (1980-1994)	72
EK-14: Seçilmiş Bazı Ürünlerde Tarımsal Üretim (1981-1994)	73
EK-15: Tarımsal Finansman Kaynakları	74
YARARLANILAN KAYNAKLAR	75

GİRİŞ

Günümüzde sektörlerin birbirinden bağımsız düşünülebilirlerinin artık mümkün olmadığı görülmektedir. Gerek Türkiye’de gerekse diğer dünya ülkelerinde devletler üreticilerin korunması açısından tarım üreticilerinin ya gelirlerini artırmak için destekleme alımları yapar ya da maliyetlerini düşürmek için girdilerde sübvansiyonlara giderler. Tüketicilerin korunması açısından ise; fiyatların aşırı yükselmesini önlemek için tavan fiyat uygulamasına giderler.

Tarımsal üretim tarımda çalışanların olduğu kadar tarım sektörü dışında kalanların gıda ihtiyaçlarını karşılaması bakımından toplumsal bir öneme sahip olduğu gibi, bazı sanayi kuruluşlarına hammadde sağlaması bakımından da önemlidir.

Tarım kesiminin kendisinden beklenen fonksiyonları yerine getirebilmesi için karşılaştığı sorunların çözülmesi gerekir. Mevcut sorunların çözümü ise tutarlı bir tarım politikası ile mümkün olacaktır.

Tarım kesimde verimi ve kaliteyi arttırıcı, üreticinin gelirini enaz enflasyon düzeyinde tutacak ve istikrarını sağlayacak, bütün bunlarla birlikte diğer sektörleride mağdur etmeyecek

politikalar tesbit edilmelidir.

Teoride ve Türkiye’de tarımsal destekleme politikalarını incelediğimiz çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde; tarımsal politikaların teorik yönü ile Türkiye’de tarımsal politikaları uygulayan kuruluşlar incelenmiş, ikinci bölümde, Türkiye’de 1980 sonrası uygulanan politikalarındaki gelişmeler ele alınmıştır.

Sonuç bölümünde ise; Türkiye’de uygulanan politikaların değerlendirilmesi yapıp, gelecekte uygulanması gereken tarımsal politikalara yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİDE TARIMSAL DESTEKLEME POLİTİKALARI

Konu ile ilgili yapılan çalışmalarda tarımsal destekleme politikalarının şöyle tanımlandığını görmekteyiz.

Üreticinin ürününü değerlendirmek, olumsuz fiyat hareketlerini gidermek, üretici gelirlerini yükseltmek ve tüketiciyi korumak amacıyla tarımsal ürünlerin Devlet tarafından çeşitli şekillerde korunmasına destekleme politikaları denir.¹

Destekleme politikası, parasal ve para ile ifade edilen yardımlar aracılığıyla üretimi etkilemek, yönlendirmek ve üreticileri özendirme için alınan önlemlerden oluşan bir politikadır.²

I-TARIMSAL DESTEKLEME POLİTİKALARININ AMAÇLARI

A-TARIMSAL ÜRÜN FİYATLARINDAKİ İSTİKRARSIZLIKLARI AZALTMAK

Tarım ürünleri arzı genellikle az esnektir. Uzun dönemde tarımsal ürün arzı, verimliliğin olumlu yönde değişmesi ve girdilerin ucuzlaması dolayısıyla artar.³

¹Saygılıoğlu, Nevzat (1978:56).

²Ülger, Uğur Özkan (1987:29-30).

³Saygılıoğlu, Nevzat (1978:55).

Tarım ürünleri talep esnekliğide zayıftır. Tarımsal ürünlere ayrılan harcamalardaki artış, gelir artışının gerisinde kalır. Gerekli olandan fazla ürünün tüketilmesi olasılığı yok gibidir. Ayrıca ikame ürünleri bu talebi daha da zayıflatır. Dolayısıyla katı talep yapısı, aradaki küçük fiyat değişmelerine neden olur.⁴

Tarımsal ürünlerde fiyatların konjonktürel, mevsimlik ve rekolteden kaynaklanan etkilerini gidermek üzere destekleme politikalarının uygulanmasına gidilir.

B-TARIM KESİMİNDE ÇALIŞANLARIN DÜŞÜK OLAN GELİR DÜZEYİNİ İYİLEŞTİRMEK

Bu amaca yönelik politikalar gelişmiş ekonomilerde daha çok kentsel, kırsal gelir düzeyi farklılıklarını azaltma amacıyla kullanılmaktadır. Gelişen ekonomilerde ise tarım sektörünün ekonomideki ağırlığı bilinmektedir; gelir desteklemesi için gerekli fonlar, bu durum da ya çok büyük miktarlara varmaktadır veya hükümetler bu fonları alternatif kullanım alanlarına yöneltmeyi düşünmektedirler; bu nedenlerle gelişen ülkeler en az kamu gelirleri kullanımını tercih eder görünmektedirler; arzın kısıtlanması, stok politikaları gibi.⁵

C-TARIMSAL ÜRETİMİ ÜLKE ÇIKARLARI AÇISINDAN YÖNLENDİRMEK

Üretimi teşvik amacı güden politikalara çeşitli nedenler ileri sürülebilir. Gelişen ülkeler, beslenme düzeyini yükseltmek ve artan talebi karşılamak için üretimi teşvik etmeye yönelirlerken, gelişmiş ülkeler belirli ürünleri, tüketici talebinin beklenen gelişimi yönünde, selektif olarak teşvikini amaçlayan uygulamalar yapmaktadırlar.⁶ Bu gibi durumlarda miktarlar kadar ürün

⁴Saygılıoğlu, Nevzat (1978:56).

⁵Sümer, Mehmet (1977:39), Ayrıca bkz. Dinler Zeynel (1993:248).

⁶Sümer, Mehmet (1977:39).

çeşitleride önemlidir. Uygulamada bazı ürünlerin fiyatlarını yükseltme veya girdi maliyetlerini düşük tutma şeklinde yönlendirici amaçlı politika uygulanır.

Bu politikalar temel olarak;

- 1-Ekonomik kalkınmayı tarımdan başlatmak,
- 2-Döviz gelirlerini arttırmak,
- 3-Ülkenin tarımsal üretim yönünden kendine yeterli hale gelmesini sağlamak,
- 4-Yeni teknolojilere geçebilme ve yeni ürünün üretimini özendirme amaçlarına yönelik amaçlar için uygulanabilir.

D-TÜKETİCİLERİN MENFAATLERİNİN KORUNMASI

Günümüzde güçsüz tarımcıların daha iyi duruma getirilmesi ve böylece tarımın geliştirilmesi esas amaç olmakla birlikte tüketicilerin korunmasıda gözardı edilmemektedir. Temel gıda maddelerinin fiyatlarının aşırı derecede yükselmesini önleyici önlemler alınarak, gelir düzeyi yüksek olmayan geniş halk kitlelerinin dengeli beslenmesini ya da en azından aç kalmamasını sağlamak gerekmektedir.⁷

Menfaatlerinin taban tabana zıt olduğu bilinen tüketici ve üreticinin menfaatlerinin korunmasına yönelik müdahale politikasının güçlüğü ortadadır. Üreticiyi korurken tüketicinin de mağdur edilmemesi gerekir. Bunun içinde aracı kârlarında rasyonel bir oranın gerçekleşmesine yardımcı olabilecek kurumsal düzenlemelerin ve örgütlerin oluşmasının teşvik edilmesi gerekir.

E-POLİTİK AMAÇLAR

Az gelişmiş ülkelerde tarımda çalışan nüfusun ülke nüfusu içindeki payının azımsanamayacak düzeyde olması, tarımsal politikaların tespitinde politik amaçların ağırlık kazanmasına neden olmaktadır.

⁷Dinler, Zeynel (1993:250).

Politik amaçların ekonomik ve sosyal hedeflerin gözardı edilerek ön plana çıkması, uzun vadede çiftçiye yarar sağlamadığı gibi, demokrasinin politik işleyişini de güçleştirebilir.

II-TARIMSAL DESTEKLEME POLİTİKALARININ ARAÇLARI

A-KREDİLER

Kredi, biçimi ve ödeme durumu gözönüne alınarak, belirli bir süre sonunda kullanma bedeli ile birlikte geri ödeme koşulu kabul edilerek, başkasına ait bir mal ya da parayı kullanmak biçiminde tanımlanmaktadır.⁸

1-Tarımsal Kredi Gereksinimi

Tarım işletmelerinde kredi kullanmayı doğuran nedenleri dört grup altında toplamak mümkündür. Bunlar;⁹

- 1-Ekonomik ve sosyal nedenler,
- 2-Doğal nedenler,
- 3-Hastalık ve hayvanların neden olduğu zararlar,
- 4-Harpler ve g gibi nedenler.

2-Tarımsal Kredinin Mali Yardım Niteliği

Genel olarak bütün tarımsal kredileri mali yardım olarak kabul etmeye imkân yoktur. Çiftçilerin zel şahıslardan çok yüksek faizle temin etmiş oldukları kredilerde bir nevi tarımsal kredi olmakla beraber hiç bir zaman mali yardım değildir.¹⁰

Tarımsal kredilerin mali yardım sayılabilmesi için;

- Tarımsal kredilerin devletin kurmuş olduğu veya devletten doğrudan doğruya yardım alan bir müessese tarafından organize edilmesi,
- Tarımsal kredilerin, tarım sektörünü teşvik veya koruma

⁸Berberoėlu, C. Necat (1981:85'teki Aksöz, İbrahim (1972:6)'dan yapılan alıntı.).

⁹Geniř bilgi için bkz. Berberoğlu, C. Necat (1981:48-51) ve Herekman, Aykut (1969:26,27).

¹⁰Herekman, Aykut (1969:31).

amacıyla çiftçilere bir defaya mahsus olmak üzere veya devamlı olarak verilmesi,

- Tarımsal kredilerin karşılığı, sağlamış olduğu menfaatlerin çok altında olması gerekir.¹¹

3-Tarımsal Kredi Kaynakları

Tarımsal kredi kaynaklarını örgütlenmemiş ve örgütlenmiş kredi kurumları (T.C. Ziraat Bankası, Tarım Kredi Kooperatifleri, Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri, Türkiye Zirai Donatım Kurumu) olarak sınıflandırabiliriz.

a-Örgütlenmemiş Kredi Kaynakları

Tarımsal işletmelere borç veren kişiler, köyden bir kişi, köy ağası, esnaf, tüccar, tefeci v.b. kimselerdir. Bu tür kimselerden borçlanma beraberinde sosyal ve ekonomik açıdan ağır sonuçlar doğuracaktır.

Bireylerden alınan krediler genellikle kısa vadeli olduklarından, tarım üreticileri bu kaynağa dayanarak işletmede uzun dönemli amaçların gerçekleştirilmesine geçememektedirler. Ayrıca, kredi verenin ölümü veya mali durumunun bozulması durumunda borcun hemen ödenmesi istenmektedir. O anda üreticinin ödeme yeteneği uygun değilse güç duruma düşebilmektedir. Bunların dışında, bireylerden sağlanan kredilerde koşulların uygun olmadığı durumlarda kredinin yenilenmesi ve ödeme süresinin uzatılması çok zaman mümkün olmamaktadır.¹²

b-Örgütlenmiş Kredi Kaynakları

Türkiye’de tarımsal kredinin düzenlenmesi ve dağıtımını işini, T.C. Ziraat Bankası ile buna bağlı Tarım Kredi ve Tarım Satış Kooperatifleri üzerlerine almışlardır.

¹¹Herekman, Aykut (1969:31).

¹²Berberoğlu, C. Necat (1981:53).

aa-T.C. Ziraat Bankası

Tüm batılı gelişmiş ülkelerde devlet tarım kesimine, üretimi arttırmak, çalışanların yaşam düzeylerini yükseltmek ve tarımsal yapıyı geliştirmek amacıyla, genel tarımsal destekleme politikaları çerçevesinde, ödeme vadeleri ve faiz hadleri bakımından oldukça uygun şartlarda kredi vermektedir. Bu ülkelerde tarım kredi kurumu aracılığı ile yürütülmekte ve tarımsal krediler bir devlet bankası tarafından finanse edilmektedir.¹³

T.C. Ziraat Bankası, örgütlenmiş kredi kaynaklarından üreticiye verilen kredilerin hemen hemen tamamına yakın bölümünü karşılamaktadır.¹⁴

T.C. Ziraat Bankası tarımsal kredi politikasının genel ilkeleri aşağıdaki şekilde özetlenebilir.¹⁵

- Küçük ve orta ölçekli işletmelere öncelik verilmesi,
- İhracat potansiyeli gösteren ürünlerin teşvik edilmesi,
- Projeli yatırım kredisi taleplerine öncelik vermektir.

T.C. Ziraat Bankası tarafından doğrudan üreticilere açılan krediler aşağıdaki tabloda sınıflandırılmıştır.

¹³Şahin, Hüseyin (1982:13).

¹⁴Uysal, Yaşar (1993:45).

¹⁵Geniş bilgi için bkz. Şahin, Hüseyin (1982:13).

Tablo-1: T.C. Ziraat Bankası Tarafından Doğrudan Üreticilere Açılan Kredi Türleri

GELENEKSEL KREDİLER	
Üretim ile İlgili Krediler	Çevirme Kredileri
	Donatım Kredileri
Sürüm ve Satış Kredileri	
Verimi Artırma ve İyileştirme Kredileri	
Arazi ve Tesis Edindirme Kredileri	
Tarım Sanatları ve Sanayi Kredileri	
KONTROLLÜ KREDİLER (TARIMSAL KALKINMA KREDİLERİ)	
Kontrollü Tarımsal Kalkınma Kredileri	
Toprak Su Kredileri	
ÖZEL FONLARDAN YARARLANILARAK AÇILAN KREDİLER	
Teşvik ve Geliştirme Kredileri	
Toprak ve Tarım Reformu Kredileri	
Tarımsal Köy Kalkındırma Kooperatiflerine Açılan Krediler	
Tohumluk Yardım Kredileri	
Yemeklik ve Yemlik Kredileri	
Tarımsal Mücadele Kredileri	
Besi, Süt ve Kümes Hayvancılığı Kredileri	
Baltkçılık ve Su Ürünleri Kredileri	
Arazi Açma Kredileri	
Meyve ve Sebzeçilik Kredileri	

Kaynak: Berberoğlu, C. Necat (1981:99-138), Herekman, Aykut (1969:77-86), Şahin, Hüseyin (1982:14-20).

bb-Tarım Kredi Kooperatifleri

Tarım Kredi Kooperatifleri, 18.4.1972 tarih ve 1581 sayılı kanunun değişik 15.6.1985 tarih ve 3223 sayılı “Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu”na göre görevini sürdürmektedir.¹⁶

Tarım Kredi Kooperatiflerinin amacı; ortaklarına ucuz (maliyet fiyatına) yeterli ve zamanında kredi sağlamaktır. Tarım Kredi Kooperatiflerinin ortakları genellikle küçük çiftçiler olduğundan, yalnız başlarına bankalardan kredi almaları çok güç ve hatta birçok durumda da imkânsız olmaktadır. Çünkü küçük çiftçilerin bankadan kredi almak için ipotek yaptırabilecekleri toprakları pek olmayıp, olsa bile tapusuz ya da tapusu itirazlı ve genellikle T.C. Ziraat Bankası kıymet baremine göre de çok düşük bir kıymete sahiptirler. Bu bakımdan küçük çiftçiler tek başlarına bankalara güven vermemektedirler. Bankalardan kredi alamayan bu gibi küçük çiftçiler şahıslardan veya tefecilerden borç alma yoluna gitmektedirler. Ancak bu durumda da çiftçiler, yüksek faizli, şartları ağır bir kredi ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Bankaların ve şahısların bu olumsuz tutumları nedeniyle, tarım kredi kooperatifleri küçük çiftçilerin kredi ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılayabilecek tek örgüt olarak ortaya çıkmaktadır. Esas itibariyle Tarım Kredi Kooperatifleri, kooperatif ortakları ile tasarruf sahipleri veya kredi kuruluşları (özellikle bankalar) arasında aracılık yaparak küçük çiftçilerin tek başlarına alamayacakları krediyi maliyet fiyatına, yeterince ve zamanında sağlamaya çalışmaktadır.¹⁷

Tarım Kredi Kooperatiflerinin ortaklarına verdiği kredilerin kaynağı, büyük ölçüde T.C. Ziraat Bankası’ndan sağlanan plasmanlar ile kooperatifin özkaynaklarından meydana gelmektedir.

¹⁶Çevikbaş, Rafet (1995:118).

¹⁷Çevikbaş, Rafet (1995:118).

Genel olarak, üretim kredilerini etkin bir biçimde kullanabilen tarım üreticilerinin çoğunlukta bulunduğu ülkelerde ve bölgelerde, kooperatifçiliğin başarıya ulaştığı görülebilmektedir. Bu nedenle, kredilerin etkin bir biçimde kullanılamaması gelişmekte olan ülkelerde kooperatifçilik için en önemli engeli oluşturmaktadır. Ayrıca sözkonusu ülkelerde, kredilerin geri ödenme oranlarının düşük olması nedeniyle ticari bankalar tarım sektörüne kolaylıkla kredi vermemektedirler. Böylece, bu ülkelerde kooperatifçiliğin ve kooperatifler aracılığıyla tarımsal kredilerin gelişmesi kamu yönetiminin yardımını gerektirmektedir.¹⁸

cc-Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri

Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri ülkemizin tarımsal üretiminde önemli yeri olan bazı ürünlerin iç ve dış piyasalardaki sürüm ve satışını sağlamak, fiyat istikrarsızlığını ve üreticinin gelirindeki dalgalanmaları düzenlemek amacıyla kurulmuşlardır. Bu kooperatifler ve birliklerin gerek duydukları kaynakları T.C. Merkez Bankası ve T.C. Ziraat Bankası'ndan, diğer bankalardan, özel fonlardan ve kredi kaynaklarından sağlarlar.¹⁹

Tarım Satış Kooperatifleri 31.10.1935 tarih ve 2824 sayılı kanunla değişik 1985 tarih ve 3186 sayılı "Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri" kanunu'na göre hizmet vermektedir.

Bunlar; Antbirlik, Çukobirlik, Tariş, Fiskobirlik, Gülbirlik, Trakyabirlik, Marmarabirlik, Kozabirlik, Karadenizbirlik, Güneydoğubirlik gibi.

Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri tarafından çiftçilere çeşitli konularda krediler açılmaktadır. Bu kredilerin başlıcaları şunlardır;

¹⁸Berberoğlu, C. Necat (1981:56).

¹⁹Şahin, Hüseyin (1982:21).

- Ortak rehinli krediler,
- Ortak işletme kredileri,
- İthalat akreditif kredileri,
- Tesis kredileri,
- İştirak kredileri,
- Destekleme kredileri,
- Piyasa alımları için rehinli işletme kredileri,
- Yeddi emin kredileridir.

dd-Türkiye Zirai Donatım Kurumu

Tarımsal kredilerde bir diğer aracı kuruluş Türkiye Zirai Donatım Kurumudur. Bu kuruluş aracılığı ile tarımsal işletmelerin ihtiyaç duyduğu gübre kredileri dağıtılmaktadır. Günümüzde gübre önemli bir tarımsal girdi özelliğini korumaktadır.

B-SÜBVANSİYONLAR

Bir transfer harcaması olan sübvansiyonlar (mali yardımlar), ekonomik hayatta bir sektörü teşvik etmek veya sektörün devamını sağlamak için bir defa veya farklı periyotlarda karşılıksız olarak aktarılır.

Sübvansiyonlar;

- İşletmelerin doğrudan veya dolaylı olarak yararlandığı kamu tarafından yapılan bir fon transferidir,
- Bütçeye gider ya da vazgeçilen gelir olarak etki eder,
- Nakti yardım olabileceği gibi bedelsiz girdi temini şeklinde aynı de olabilir,

Bu politika tedbirinde fiyat, piyasada devlet müdahalesi olmadan teşekkül eder. Ancak devletin girdilere uyguladığı sübvansiyonlar maliyeti düşürecektir. Sübvansiyon uygulaması ile devlet mali bir kayba uğramakla beraber fiyat düşüklüğü ile tüketiciler korunmuş olmaktadır.

İlaç için fatura bedelinin %20'si oranında destekleme yapılmakla beraber, gübre için uygulanan sistem ise gübre cinsine göre kilogram üzerinden ödenecek destekleme miktarları belirlenmekte, çiftçiye destekleme miktarı kadar düşük fiyatta satış yapılmaktadır.

Tohumluk için uygulanacak sübvansiyon ise; Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın her yıl belirlediği standartlara göre yapılmaktadır.

Tablo-2: Sübvansiyon Türleri

Amaçlarına Göre	Teşvik Sübvansiyonları
	İdame Sübvansiyonları
Veriliş Şekillerine Göre	Nakdi Sübvansiyonlar
	Diğer Sübvansiyonlar
	<ul style="list-style-type: none"> • Vergi Muafiyeti, Vergi İndirimi, Vergi Ertelemesi • Devlet Garantisi, Devlet Kefaleti • İyileştirme Kredileri

Kaynak: İncei, Barbaros (1993:8-12).

C-DESTEKLEME ALIMLARI

Fiyat yoluyla destekleme veya müdahale alımlarına ilk defa 1932 yılında buğday alımıyla başlanmış ve o yıl buğday alımı T.C. Ziraat Bankası tarafından yapılmıştır. 1938 yılında Toprak Mahsülleri Ofisi hububat alımına başlamıştır.²⁰

Destekleme alımlarıyla devlet kuruluşları veya çoğunluğu devlet tarafından desteklenen kooperatif şeklindeki çiftçi kuruluşları Bakanlar Kurulunca ilan edilen fiyatlarla alıcı olarak piyasalara girmekte ve piyasanın olumsuz koşullarından üreticileri korumaya çalışmaktadır.²¹

²⁰Bkz. T.M.O. Kanunu.

²¹DPT (1995:22).

Destekleme fiyatları tesbitinde; ürünün arz ve talep durum, iç ve dış piyasa fiyatları, ürünün maliyet fiyatı, alternatif ürün fiyatları arasındaki parite ve üretici refahı gibi kriterler dikkate alınmaktadır.²²

Ürünün bol ya da talebin yetersiz olduğu zamanlarda fiyatların ve dolayısıyla üretici gelirlerinin azalabileceği yıllarda destekleme alımlarına gidilmektedir. Amaç; üreticinin ürününü ucuz olarak satmasını engellemek ve böylece üreticinin gelir düzeyinin yükselmesini sağlamaktır. Öte yandan, devletin ihtiyacı olmadığı halde destekleme alımlarında bulunması, piyasada talebin artmasına ve dolayısıyla fiyatların yükselmesine yol açarak yine üreticilerin gelirlerinin artışı üzerinde doğrudan rol oynayabilmektedir.²³

Taban fiyatları, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Maliye Bakanlığı ve Devlet Planlama Teşkilatı'nın görüşleri de dikkate alınarak Bakanlar Kurulu tarafından belirlenmektedir. Destekleme fiyatlarının tesbitinde şu unsurlar rol oynamaktadır.

- Üreticinin maliyet unsurları ve gelir durumu,
- İç piyasa fiyat istikrarının sağlanması,
- İhraç edilecek tarım ürünlerine ait dünya pazarlarındaki fiyatlar ve rakip ülkelerin üretim durumları,
- Tarım ürünleri arasındaki fiyat dengesinin sağlanması,
- Sosyal ve politik tercihler,
- Üretimin teşvik edilip edilmeyeceği,
- Stok durumları.

Destekleme alımlarına dahil edilecek ürünlerin seçiminde ise;

²²DPT (1995:22).

²³Ülger, Uğur Özkan (1987:32'deki Oktar, Suat (1995:29)'dan alıntı).

- Desteklenecek ürün herşeyden önce büyük bir üretici kitlesi tarafından üretilmelidir.
- Destekelencek olan ürün ülke ekonomisi içinde önemli bir yere sahip olmalıdır.
- Ürünün tamamı veya önemli bir kısmı pazara arz edilmelidir.
- Ürün ülkenin önemli bir ihraç veya tüketim malı olmalıdır.
- Ürün yerli sanayinin önemli bir hammaddesi olmalı veya olmaya namzet bulunmalıdır.
- Ürün spekülasyona müsait bir karakter taşınmalıdır.
- Ürünün nakliye ve stoklaması kolay olmalıdır.

1-Destekleme Alımı Yapan Kuruluşlar

Genellikle destekleme fiyatı uygulayan kuruluşlar, bu görevi kuruluş kanunları gereği yüklenmişlerdir. Bu kurumların bazıları KİT, bazıları kooperatifler birliği, bazıları da sermayesinde devletin büyük payı olan sermaye şirketleri şeklinde kurulmuştur.

a-Kamu İktisadi Kuruluşu Niteliğinde Olanlar

Bu kuruluşlar; Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., Tütün, Tütün Mamülleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri, Toprak Mahsülleri Ofisi, Çay İşletmeleri, Et ve Balık Ürünleri A.Ş.

Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., 22.6.1956 tarih ve 6747 sayılı Şeker Kanununa göre Bakanlar Kurulunun belirleyeceği şeker pancarı alım fiyatlarıyla şeker pancarı alımı yapan ve 233 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameye tabi ve sermayesinin tamamı devlete ait bir Kamu İktisadi Teşebbüsüdür.

Teşebbüsün finansman kaynakları, özkaynaklar ve ticari kredilerdir.

Tütün, Tütün Mamülleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri, 196 sayılı kanun uyarınca her yıl çıkartılan Bakanlar Kurulu Kararıyla yaprak tütün destekleme alımları yapmaktadır.

Toprak Mahsülleri Ofisi, 1938 yılından beri tahıl alımı, stoklaması yapan kuruluş olup 3491 sayılı kanunla kurulmuştur. Sermayesinin tamamı devlete ait bir İktisadi Devlet Teşekkülüdür. Finansmanını T.C. Merkez Bankası, T.C. Ziraat Bankası ve ticari bankalar sağlamaktadır. Stok durumuna göre kurulmuş ithalat veya ihracat yapabilmektedir.²⁴

Toprak Mahsülleri Ofisi'nin faaliyet konusuna giren ürün fiyatları her yıl Bakanlar Kurulu'nca tesbit ve ilan olunur. TMO ilan olunan fiyattan destekleme alımı yapmaktadır.

Çay işletmeleri, 1973 yılından itibaren destekleme alımları yapmaktadır.

Et ve Balık Ürünleri A.Ş., Et ve Balık Kurumu adıyla kasaplık hayvan, et, balık ve kümes hayvanları satın almak, satmak ve piyasa istikrarını sağlamak suretiyle halkın beslenmesine yardımcı olmak üzere kurulmuş bulunan kurum, 1974 yılından bu yana destekleme alımı için piyasada yer almaktadır.

b-Kooperatif Örgütlenmeleri

Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na bağlı olan Tarım Satış Kooperatifleri ve bunların bir üst kuruluşu olan birlikleri daha çok ihracata yönelik ve üretim değeri yüksek ürünlerin alım ve satımında görev yapmaktadır. Kanuna dayalı ilk resmi kuruluş 1935'de gerçekleşmiştir. Kanun iki kez değişikliğe uğramıştır. En son olarak 1985 yılında yürürlüğe giren 3186 sayılı yasaya göre kooperatifler ve birlikleri faaliyet göstermektedir. Amaç ürünlerin değerlendirilmesinde üreticiyi korumak aynı zamanda tarımsal faaliyetleri ile ilgili ihtiyaçlarını karşılamaktır. Ayrıca devlet adına destekleme alımında bulunabilmektedirler.²⁵

²⁴DPT (1995:13).

²⁵DPT (1995:16).

Tablo-3: Tarım Satış Kooperatif Birlikleri ve Faaliyet Konuları

Birliğin Adı	Faaliyet Konusu
Antbirlik	• Narenciye, Pamuk
Çukobirlik	• Pamuk, Soya, Yerfıstığı
Fiskobirlik	• Fındık
Gülbirlik	• Gülçiçeği
Güneydoğubirlik	• Bakliyat, • A. Fıstığı, • Kırmızı Biber, • Çekirdeksiz Kuru Üzüm, • Zeytinyağı
Karadenizbirlik	• Ayçiçeği
Kayısıbirlik	• Kayısı
Kozabirlik	• Yaş ipek kozası
Marmarabirlik	• Zeytin
Tariş	• Kuru İncir, • Pamuk, • Çekirdeksiz Kuru Üzüm, • Zeytinyağı
Taskobirlik	• Çekirdekli Kuru Üzüm, • Şarap
Tiftikbirlik	• Tiftik
Trakyabirlik	• Ayçiçeği

Kaynak: DPT (1995:17).

D-GÖREVLENDİRME ZARARLARI

Tarımsal amaçlı KİT'lerin destekleme politikası ile görevlendirilmelerinden dolayı uğramış oldukları zararlardır.

III-TARIMSAL DESTEKLEME POLİTİKALARININ MALİ KAYNAKLARI

Destekleme kapsamına alınan ürünlerin fazlalığı ve fiyatlarının saptanması beraberinde finansman sorununu doğurmaktadır. Özellikle fiyat düzeyi finansman sorununun boyutlarını belirlemektedir.

Müdahale kurumlarının kendi özkaynaklarının yetmemesi, kredi kullanımını gerekli kılmaktadır. Kredilerin sağlandığı yerler ise T.C. Merkez Bankası ve T.C. Ziraat Bankasıdır. Aslında

müdahale kurumlarının kredi gereksinimini karşılayan en son organ yine T.C. Merkez Bankasıdır. Çünkü T.C. Ziraat Bankası'nda tarım satış kooperatiflerine verdiği kredi karşılığı aldığı senetleri T.C. Merkez Bankası'nda reeskonta tabi tutarak kredi sağlamaktadır.²⁶

Fiyat yoluyla destekleme kapsamına alınan ürünlerin bedelleri T.C. Merkez Bankasınca açılacak reeskont kredisiyle veya T.C. Ziraat Bankası'nca sağlanan finansmanla ödenmektedir. Bu finans kaynakları Bakanlar Kurulu tarafından belirlenmekte ve Bakanlar Kurulu kararı olarak Resmi Gazetede ilan edilmektedir. Ancak alım yapan kuruluşlara tahsis edilen finansman miktarı yetmediği zaman kuruluş özel bankalardan kredi kullanabildiği gibi dış borçta alabilmektedir.²⁷

Girdilere verilen desteklemeler Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu'ndan, T.C. Ziraat Bankası kanalıyla ödenmektedir. Ayrıca bazı teşvikler de Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu'ndan yapılmaktadır.²⁸

Gittikçe artan sayıda tarımsal ürünün fiyatlarına müdahalede bulunulması finansman sorunu yaratır. Müdahale dolayısıyla ihtiyaç duyulan fonların büyüklüğünü belirleyen unsur hükümetçe sağlanmak istenilen fiyat desteğinin düzeyidir.²⁹

Desteklemenin finansmanında üç tür kaynak kullanılmaktadır. Bunlar; Fonlar, Devlet Bütçesi, T.C. Ziraat Bankası'dır.

²⁶Saygılıoğlu, Nevzat (1978:66).

²⁷DPT (1995:10).

²⁸DPT (1995:10).

²⁹Ülger, Uğur Özkan (1987:37'deki Bulmuş, İsmail (1978:185)'den alıntı).

A-FONLAR

1-Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu

Dış ticaretin ekonomik şartlara uygun olarak yürütülmesini sağlamak amacıyla ilk olarak 1980 yılında Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 25 sayılı Kararın 5. maddesi ile T.C. Merkez Bankası nezdinde teşkil eden Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu³⁰ tarımsal sübvansiyonlara kaynak sağlayan en önemli fondur. 1993 Mali Yılı Bütçe Uygulama Talimatı ile fon bütçeye dahil edilmiştir.

Bu uygulama ile birlikte ithalatta tek vergi sistemi gereği olarak daha önce Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu için alınan primler Toplu Konut Fonu'na aktarılmaya başlanmıştır. Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu ödemeleri için gerekli kaynak Bütçeden aktarılmaktadır.³¹

2-Geliştirme ve Destekleme Fonu

2976 sayılı Dış Ticaretin Düzenlenmesi hakkındaki Kanun uyarınca 27.11.1984 tarih ve 84/8800 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile T.C. Merkez Bankası nezdinde kurulan Geliştirme ve Destekleme Fonu'nun yönetimi Toplu Konut İdaresi Başkanlığında bulunmaktadır.³²

3-Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu

T.C. Ziraat Bankası'nca kullandırılan hayvancılık ve su ürünleri kredileri için 11 puanlık ve diğer kredilerde 3 puanlık faiz farkı ödemeleri; hayvancılık ve su ürünleri alanında Teşvik Belgesine bağlanmamış, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı esasları doğrultusunda, öz kaynakları ile kredi kullanmadan yatırım yapan kişilere, yatırım tutarı üzerinden hibe şeklinde ödemeler bu

³⁰Binay, Şükrü-Tunçer, Betül-Alacaoğulları, Muzaffer (1992:41).

³¹DPT (1995:10).

³²Binay,Şükrü-Tunçer, Betül-Alacaoğulları, Muzaffer (1992:42).

fondan yapılmaktadır.³³

Diğer taraftan, hayvancılık ve su ürünleri alanında Teşvik Belgesi'ne bağlanmamış, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı esasları doğrultusunda, kredi kullanmadan (özkaynakları ile) yatırım yapan kişilere, yatırım tutarı üzerinden hibe şeklinde ödemeler de yapılmaktadır.³⁴

B-DEVLET BÜTÇESİ

Bütçeden yapılan ödemeler tarımsal kuruluşlara görev zararı ve sermaye transferleri biçiminde yapılan kaynak aktarımlarıdır.³⁵ Ayrıca ödenmeyen vergi ve fonlarda devlet bütçesinden yapılan aktarma niteliğindedir. (Vazgeçilen gelir olarak.)

1-Görevlendirme Zararı

233 sayılı Kanun Hükmünde Kararname'nin 35. maddesi çerçevesinde KİT'lere ve diğer kamu kuruluşlarına Bakanlar Kurulu Kararı'nca görev verilmesi durumlarında görev zararları bütçeden ödenmektedir.³⁶

2-Sermaye Transferleri

Tarımsal desteklemeye aracılık eden kuruluşlara bütçeden yapılan sermaye transferleridir.

3-Ödenmeyen Vergi ve Fonlar

İlgili kuruluşların alımlarının finansmanı için kaynak arayışı içinde olmaları, ticari bankalara yönelmekle beraber tahakkuk eden vergi ve fon borçlarını ödemeyip tecil etmeleriyle ödenmeyen vergi ve fonlar yeni kaynak teşkil etmektedir.

³³DPT (1995:11).

³⁴Binay,Şükrü-Tunçer, Betül-Alacaoğulları, Muzaffer (1992:43).

³⁵Doğruel, Fatma (1993:62).

³⁶233 sayılı Kanun Hükmünde Kararname.

C-T.C. ZİRAAT BANKASI

Tarım kesimine finansal destek sağlayan T.C. Ziraat Bankasının temeli 1863 yılına uzanmaktadır. Günümüzde T.C. Ziraat Bankası tarafından açılan kredileri işletme kredileri ve yatırım kredileri olmak üzere iki çeşide ayırmak mümkündür.

İşletme Kredileri: Bir kısım konularda, Genel Müdürlükçe ürün bütçelerine göre her yıl yeniden belirlenen kredi limitlerine göre, bir kısım konularda ise toplam işletme sermayesi ihtiyacından gerekli özkaynak katkısı düşüldükten sonra kalan miktar esas alınarak tesbit edilmektedir.

Yatırım Kredileri: Düzenlenen projede belirlenen yatırım sermayesi ihtiyacından gerekli özkaynak miktarı düşüldükten sonra, kalan miktar esas alınarak tesbit edilmektedir. Yatırım kredileri ile yatırımla birlikte açılan işletme kredilerinde projenin gelir-gider durumu ve nakit akım tablosu dikkate alınarak, gerekirse ödemesiz süre de verilmek suretiyle azami 20 yıla kadar vade verilerek kullandırılmaktadır. Bankaca açılan krediler Tablo-1'de açıklanmıştır.

T.C. Ziraat Bankası tarımsal krediler yanında girdilere doğrudan sübvansiyon yaparak tarımsal desteklemede sübvansiyon politikasını uygulayan bir kurum özelliğine sahiptir.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE 1980 SONRASI UYGULANAN TARIMSAL DESTEKLEME POLİTİKALARI

I.1980 ÖNCESİ UYGULANAN TARIMSAL DESTEKLEME POLİTİKALARININ GENEL DEĞERLENDİRİLMESİ

Cumhuriyet'in ilk yıllarında ekonominin büyük ölçüde tarıma dayandığı ve mevcut tarımsal alanların ancak yarısına yakın kısmı kullanılmakta idi. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra, Cumhuriyet yönetimi tarımı geliştirebilmek için üç aşamalı bir program uygulamıştır. Önce Osmanlıdan devralınan çağdışı kurumlar tasfiye edilmiş, sonra tarıma ilişkin geniş çaplı bir kurumlaşma gerçekleştirilmiş ve tarım, aynı zamanda fiyat politikaları ve dış ticaret koruması yolu ile desteklenmiştir. 1980'e kadar geçen dönemde siyasi iktidara hangi parti gelirse gelsin, bu kurumlar ve politikaları geliştirmiştir. Türkiye'de (1978'de dış borçlarını ödeyememe durumuna düşmesinin sonucunda kabul ettiği Yapısal Uyum Programı uygulamasına geçildiği 1980 yılına kadar) bu sayede, tarımın köklü değişim geçirdiğini kabul etmek gerekir.³⁷

³⁷Kazgan, Gülten (1993:294).

Bütün 1923-1950 dönemi boyunca, Türkiye'deki tarımsal yapının üretim ilişkileri yelpazesinde bir uçta kapitalist ilişkiler diğer uçta ise feodal benzeri diye adlandırabileceğimiz bağımlılık ilişkileri yer aldı. Kırsal nüfusun en büyük bölümünü ise, kendi emekleri ile kendilerine ait tarlaları işleyen köylü aileleri oluşturdu. Ne varki, kırsal nüfusun yapısında, küçük üretici köylülerin sahip olduğu büyük ağırlığa karşın, ülkedeki kültür arazisinin önemli bir bölümü az sayıdaki zengin kırsal aileler ve kentlerde yaşayan arazi sahiplerinin mülkiyeti ve denetiminde kaldı.³⁸

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türk tarımının sosyo-ekonomik yapısına bakıldığında; büyük arazi mülkleri ve büyük çiftlikler, topraksız kırsal aileler ile küçük arazili köylüler olduğu göze çarpmaktadır.³⁹

1923 yılında I. İzmir İktisat Kongresine sunulan hükümet raporunda;

Zirai istihsalimizin tanzimi zaruridir. Bittabi bu tanzim vasf-ı iktisadi-i ziraiyesi olan "köylü istihsalı" esasına istinad edecektir. Ancak köylünün kendi ailesi için olan küçük istihsalı yerine bütün Türkiye'nin ihtiyacını istihdaf edecek olan "büyük ve faal bir istihsalın" ikamesiyle kabil olabilecektir. Bu gayenin husulü için köylülerimizin münferit istihsalleri yerine, kuvvetlerin bir araya toplanarak büyük istihsalı temin-i husulü ve bunun için "zirai istihsal kooperatiflerinin" teşkili zaruri görülmektedir, denilmekteydi. Ne varki, Kongre'nin tarım konusunda aldığı bütün kararlar piyasaya yönelik üretim yapan büyük arazi sahiplerinin istekleri yönünde oldu. Arazilerini bizzat işletmeyen büyük arazi sahiplerinin topraksız köylülere dağıtılması yolunda bazı işçi temsilcilerinin getirdiği öneri, Kongreye katılan

³⁸Tezel, Yahya S. (1982:308).

³⁹Geniş bilgi için bkz. Tezel, Yahya S. (1982:308-312).

“çiftçi”lerin oylarıyla reddedildi. Küçük köylülerin iktisadi durumlarının üretim kooperatifleri kurularak düzeltilmesi, Kemalist kadro için, herşeyden önce siyasal açıdan zor bir işti.⁴⁰

Hükümet 17 Şubat 1925 tarih ve 552 sayılı kanunla aşar vergisini kaldırdı.⁴¹ Ayrıca 1925 yılında devlet arazilerinin köylülere satılması yolunda bir karar alındıysa da, bununla ilgili uygulama 1930’ların ortalarına kadar çok sınırlı kaldı.⁴²

1926’da tütün inhisarını elde tutan yabancı Regie idaresinin imtiyazına, bedeli ödenerek son verilmiştir.⁴³

İlk destekleme alımlarına 1932’de buğdayda başlayan politika, zaman içinde genişleyerek 1960’larda ürün sayısı 7’ye çıkarılmıştır. 1975’te ise ürün sayısı 19’a çıktı. Böylece buğday, arpa, mısır, pamuk, çekirdeksiz ve çekirdekli kuru üzüm, kuru incir, ayçiçeği, çeltik, antepfıstığı, şeker pancarı, çay, tütün, fındık, yapağı, tiftik, zeytinyağı, canlı hayvan, yaş koza gibi çeşitli tarımsal ürün destekleme alımları kapsamına alınmıştır.

Politikaların finansmanı (Tarım Satış Kooperatifleri için T.C. Ziraat Bankası diğer örgütler ve T.C. Ziraat Bankası için T.C. Merkez Bankası olmak üzere), kamu finansman kurumlarınca üstlenilmiştir. Kurumun gerekli finansman sağlanarak, ilân edilen fiyatın tabanın altına düşmemesi için gereken satın almayı gerçekleştirilmesine çalışılmıştır. Kurumlar, satın aldıkları ürünleri satarken herhangi bir zarar uğramazlarsa, kredi vaktinde geri ödenir, genişleyen kredi ortadan kalkar.

Ancak, çok çeşitli nedenlerle destekleme politikası sık sık kurumların zararlarına kaynak olabilmektedir. Satın alma fiyatının altında satış yapmaya veya satın alma fiyatında bütün alınan

⁴⁰Tezel, Yahya S. (1982:318).

⁴¹Bkz. 17-02-1925 tarih ve 552 sayılı kanun.

⁴²Tezel, Yahya S. (1982:321).

⁴³Kazgan, Gülten (1993:295).

ürünün pazarlanamaması dolayısıyla stok birikimi, kurumun pazarlama marjını karşılayamaması, dünya pazarında ani değişiklikler gibi nedenlerle kurumlar aldıkları kredinin bir kısmını geri ödeyememektedir. Dolayısıyla da, bu tutarda, genişlemiş olan kredi kısmı sürekli emisyon artışı kaynağı olmaktadır, aynı zamanda, bir sübvansiyon içermektedir.⁴⁴

24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar ve Yapısal Uyum Politikaları'nın alınmasında "tarımsal destekleme alımları" bir etken olarak kabul edilmektedir.

Türkiye ekonomisini etkisi altına alan istikrarsızlıklar gözönüne alındığında, hemen hemen tüm gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de tarımsal üretimin doğa koşullarına olan bağımlılığı, hızlı şehirleşme, zaman içinde değişen talebe göre üretim yapısının ve işletme büyüklüklerinin değiştirilememesi vb. gibi etkenlerin önemli bir istikrarsızlık kaynağı olduklarının belirtilmesi gerekmektedir.⁴⁵

II-1980 SONRASI İÇİN HEDEFLENEN TARIMSAL POLİTİKALAR

Bu bölümde beş yıllık kalkınma planlarıyla hedeflenen politikalar ve siyasi iktidarların hükümet programlarında belirtilen tarımsal politikalara yer verilecektir.

A-KALKINMA PLANLARINDA TARIM POLİTİKALARI

1-Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında Tarım Politikaları

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı(D.B.Y.K.P.)'nda Tarıma Devlet Desteği Düzenlemeleri⁴⁶ başlığı altında tarımla ilgili şu tesbitler yer almaktadır.

-Planlı dönemde tarımsal üretim belirgin bir artış göstererek

⁴⁴Kazgan, Gülten (1993:298).

⁴⁵Ataç, Beyhan (1990:170).

⁴⁶DPT (1979:121-122).

1978'de 1963'teki düzeyinin birbuçuk katına çıkmıştır. Tarım sektöründe, Devlet düzenlemesi ve desteği, altyapının geliştirilmesi özellikle sulamanın yaygınlaştırılması modern girdi kullanımını özendirerek sübvansiyonlu fiyat ve kredi uygulamaları, ürün fiyatı desteklemeleri olarak belirmektedir.

-Tarımda gerek işletmeler gerek yöreler açısından Devlet tarafından sağlanan desteklerden yararlanmada farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin 1976 yılında toplam tarım işletmelerinin yüzde 88.5'i tüketilen toplam gübrenin yüzde 54.2'sini kullanırken, yüzde 11.5'i ise yüzde 45.8'ini kullanmıştır. Bu durum 1976 yılı için 6.0 milyar lira dolayındaki gübre fiyatı sübvansiyonundan tarım işletmelerinin farklı ölçülerde yararlanmaları sonucunu doğurmuştur. Ayrıca, kimyasal gübre fiyatının görece düşüklüğü, bazı ürünlerde ve bazı alanlarda gereğinden çok gübre kullanımına, böylece savurganlığa yol açmıştır.

-Küçük tarımsal işletmelerin üretim ve gelir düzeylerinin düşüklüğü nedeniyle üretimi artırmak için ayırabilecekleri kaynaklar sınırlıdır. Öte yandan var olan kredi sistemi daha çok büyük ve yeterli işletmelere olanak sağlamaktadır.

-Tarım işletmelerinin makineleşmesinde kurulu kooperatif yapısının ortaklaşa kullanma yöntemlerine elvermemesi nedeniyle küçük tarım işletmeleri makine gücünden ya yüksek kira bedelleriyle yararlanabilmekte ya da sınırlı kaynaklarını uzun dönemli borçlanmaya bağlayarak ve atıl kapasite yaratarak makineleşmektedirler. Küçük tarım işletmelerinin makineleşmesindeki güçlük "İşletmesiz traktör sahipliği" veya "topraksız traktör işletmeciliği" gibi bir olguyu ortaya çıkarmakta; traktör kiralama'nın ayrı bir "iş" durumuna ve traktörle toprak işlemenin ayrı bir "traktör işletmesi ortaklığı" durumuna geldiği gözlenmektedir.

-Devletin tarımı düzenleme araçlarından biri olan fiyat destekleme politikaları, ürün yapısını ve toplam üretimi

ekonominin iç ve dış talepleri doğrultusunda yönlendirmek, işletmelerin çıkarları doğrultusunda işleyen bir pazarlamayı gerçekleştirmek, özellikle küçük ve orta işletmeleri desteklemek, tüketiciyi korumak gibi sosyal amaçlara yöneliktir. Ancak uygulama bu amaçları tüm olarak sağlayamamış, üretim birleşimini ve gelir dağılımını olumsuz yönde etkilemiştir.

-III. Plan döneminde destekleme fiyatlarının üreticiyi iç ve dış talebe uyumlu seçimler yapacak, toprakların verimli kullanımını gerçekleştirecek bir yönlendirme aracı olarak başka araçlarla birlikte etkinlikle kullanılması sağlanamamıştır.

-Bu dönemde destekleme fiyatlarının üreticiye yüksek kârlılık sağladığı durumlarda, üretim alanları, örneğin tütün, çay ve fındıkta olduğu gibi, doğal yetiştirme yöreleri dışına taşmış, böylece ürün fazlakıları ortaya çıkmıştır. Buna karşılık yağlı tohumlar, çeltik, arpa vb. ürünlerin üretimi, uygulanan destekleme fiyatlarının görece yetersizliğinin de etkisiyle yeterince arttırılamayışı, bazı ürünlerin iç talebinin dışalım ile karşılanması zorunlu olmuştur.

-Destekleme alımı ve fiyat uygulamasına, yüksek ve düşük dış konjonktür dönemlerini dengeleyecek; üreticinin gelir istikrarını, Devlete ağır yükler getirilmeksizin koruyacak bir yöntem III. Plan döneminde de geliştirilmemiştir. Yüksek dış konjonktürü izleyen düşük fiyat dönemlerinde, üreticinin önceki gelir düzeyini koruma kaygısı ile dünya fiyatına göre yüksek fiyatla destekleme alımı yapılması stok birikmelerine ve finansman sorunlarına yol açmıştır. Aşırı ve sürekli stok birikimlerinin gelir artışı ve parasal genişleme yaratmasına karşılık, talebi bulunan mal ya da hizmet yaratmamış olması, genel fiyat düzeyinde yükselişlere dolaylı katkıda bulunmuştur. Bu durum, söz konusu tarım ürünlerinin dışsatıma konu olan sanayi ürünlerinin girdisi olduğu

durumlarda dış rekabeti de olumsuz etkilemiştir.

Öte yandan, işletmeler büyüdükçe pazarlanan miktarların artmasıyla, Devlet tarafından yapılan fiyat desteğinden yararlanma tutarı artmakta, ayrıca iç tüketime konu olan buğday gibi ürünlerde destek fiyatından, bu ürünleri kısmen de pazardan almak durumunda bulunan kendine yetersiz işletmeler olumsuz etkilenebilmektedirler.

Tarımsal destekleme politikası, tarımsal planlamanın etkin bir aracı olarak kullanılacaktır. Fiyat yoluyla desteklenen tarımsal ürünlerin fiyatlarının saptanmasında, destek konusu ürünlerin birbirleriyle ve destek konusu olmayan tarımsal ve sınai ürünlerle olan görelî fiyat ilişkileri gözetilecektir. Görelî fiyatlar, iç talebi karşılamada yetersiz kalan ürünlerin üretimini artıracak yönde kullanılacaktır. Dışsatım konusu ürünlerin alım fiyatlarının saptanmasında dünya fiyatları da gözönünde tutulacaktır. Fiyat desteklemelerinden beklenen sonuçların alınabilmesi için, fiyatların, ürünlerin özelliklerine göre, ekimden veya hasattan önce belirlenmesine çalışılacaktır. Destekleme alımı yapacak kuruluşların gerektiğinde üreticilerle önceden bağlantı yapmalarını sağlayacak olanaklar geliştirilecektir. Dünya fiyatlarında beklenenin ötesinde gelişmelerin yaratabileceği aşırı dalgalanmaları gidermede Devletin yükünü en aza indiren; olumlu gelişmelerden üreticinin yararlanmasını sağlayan; dünya fiyatlarındaki olumsuz gelişmelere karşın üreticinin gelirini azaltmamak kaygısıyla fiyatların arz fazlasına yol açabilecek biçimde yüksek tutulmasını gerektirmeyen bir istikrar fonunun kurularak işletilmesi gerçekleştirilecek, ayrıca, tarımda kooperatifleşme ile bağlantılı olarak tarım sigortasına gidilecektir. Tarımsal destekleme politikası uygulamasında, ucuz girdi, kredi, tarımsal yayım ve eğitim sağlama; tarımsal örgütlenmeyi özendirme; teknolojik gelişme olanaklarını artırma ve yaygınlaştırma gibi fiyat dışı destekleme araçlarından da yararlanılacaktır.⁴⁷

2-Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında Tarım Politikaları

Tarımsal destekleme politikasında tarımsal fiyat ve gelirlerde istikrarı korumak, pazarlama kolaylıkları sağlamak, ekilebilir arazinin özelliklerine ve iç ve dış talebe uygun bir üretim yapısı içinde verimliliğin artmasına yardımcı olmak esastır.

Tarım sektörü bölümünde belirtildiği üzere tarımsal üretimin teşvikinde fiyat politikası yanında ucuz ve yeterli girdi, tarımsal eğitim, tarımsal teşkilatlanma ve teknolojik gelişme imkanlarının artırılması gibi fiyat dışı destekleme araçlarına yer verilecektir.

İhracata dönük tarımsal ürünlerin desteklenmesinde, dış rekabet imkanları gözönünde tutularak kaliteli ve standart ürün lehine daha etkin bir fiyat farklılaştırma politikası izlenecektir.

Tabii şartlardan doğan gelir istikrarsızlığına karşı tarım ürün sigortası kurulması için çalışmalar yapılacaktır.

Destekleme alımlarının finansmanında ekonomide enflasyonist baskı yaratılmaması ve destekleme ile görevli kuruluşların özkaynak katkısının artırılması esastır.

Tarımsal destekleme fiyatlarının daha gerçekçi bir şekilde belirlenmesine yardımcı olmak amacıyla, rekolte tahminlerinin daha sağlıklı yapılması ve tarım istatistiklerinin geliştirilmesi için gerekli tedbirler alınacaktır.

Üreticilerin ürünlerinin en iyi şekilde değerlendirilmesini sağlamak ve etkinliğini arttırmak amacıyla Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri'nin kuruluş amaçları yönünde hizmet vermeleri, rasyonel bir şekilde çalışmaları ve destekleme amacıyla tahsis olunan fonların zamanında geri ödenmesi sağlanacaktır.

⁴⁷DPT (1979:338-339).

Destekleme ürün hedeflerinin kanunlarda belirtilen istisnalar dışında T.C. Ziraat Bankası'nca üreticiye doğrudan ödenmesine devam edilecek ve ödemelerin zamanında yapılmasına özen gösterilecektir.⁴⁸

3-Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında Tarım Politikaları

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda aşağıdaki hususlar öngörülmektedir.⁴⁹

1-Tarımsal destekleme politikasında; tarımsal gelirde istikrarı korumak, pazarlama kolaylıkları sağlamak, ekilebilir arazinin özelliklerine, iç ve dış talebe uygun bir üretim yapısı içinde verimliliğin artmasına yardımcı olmak esastır.

2-Tarımsal desteklemenin kapsamı ekonomik ve sosyal kriterler dikkate alınarak tespit edilecektir.

3-İhraç ürünleri ile ilgili destekleme alımı uygulamalarında ürünün dünya piyasalarındaki rekabet imkanlarını korumak ve arttırmak amacıyla, kaliteli ve standart ürün lehine fiyat farklılaştırılması etkin bir şekilde sürdürülecek, bu ürünlerin fiyatlarının tespitinde dış fiyatlar da gözönünde bulundurulacaktır.

4-Destekleme alımlarının finansmanında enflasyonist baskılar yaratılmamasına dikkat edilecektir.

5-Tarımsal üretimin arttırılmasında ve teşvikinde fiyat politikası yanında ucuz ve yeterli girdi, kredi, tarımsal eğitim, tarımsal teşkilatlanma ve teknolojik gelişme imkanlarının arttırılması gibi fiyat dışı destekleme araçlarına da ağırlık verilecektir.

6-Üreticinin ürünlerinin en iyi şekilde değerlendirilmesini sağlamak ve etkinliğini arttırmak amacıyla kurulan Tarım Satış

⁴⁸DPT(1984:37).

⁴⁹DPT(1989:36).

Kooperatifleri Birlikleri'nin kuruluş amaçları yönünde hizmet vermelerine, rasyonel bir şekilde çalışmalarına ve kendi kendilerine yeterli hale gelmelerine yönelik çalışmalar sürdürülecektir. Tarım Ürün Sigortası sistemi geliştirilecektir.

B-HÜKÜMET PROGRAMLARINDA TARIM POLİTİKALARI

27 Eylül 1980'de Milli Güvenlik Konseyine sunulan **Ulus Hükümeti Programı**'nda tarımsal politika hedefleri şu şekilde belirtilmektedir.⁵⁰

Milli tarım politikamız, halkın gereği gibi beslenmesi, tarımsal üretimin artırılması, toprak muhafazasının sağlanması, üretici ve tüketicinin korunması ilkelerinden hareketle;

-Tarım sektörünün gelişme hızı, ekonomik gelişmeyi güçlendirecek, ekonomide darboğazlara ve enflasyona yol açmayacak düzeyde tutmak,

-Tarımsal üretimi artırmak, artan nüfusun gıda, gelişen endüstrinin hammadde ihtiyacını karşılamak ve ihracatı artıracak ekonomiye kaynak yaratmaktır,

-Hayvancılığımızın, yurtiçi tüketimi bakımından olduğu kadar, ihracattaki büyük önemi de göz önünde tutularak gelişmesini sağlayacak bütün tedbirler alınacaktır.

Bu amaçlara ulaşma bakımından;

-Tarımda ihtiyaç duyulan bütün girdilerin zamanında ve kolaylıkla temin imkanlarının artırılması ve üretimin istenilen seviyeye ulaştırılabilmesi için her türlü teşvik tedbirleri bir araç olarak kullanılmaya devam edilecektir.

-Tarıma kredi veren T.C. Ziraat Bankası'nın projeye dayalı kredi sistemi daha da geliştirilecek, kontrollü kredi sistemi yaygınlaştırılacaktır.

-Ayrıca finansmanı dış kaynaklı olan proje kredilerinin

⁵⁰Dağlı, Nuran-Aktürk, Belma (1988:3-23).

süratli bir şekilde işlemesi konusunda gerekli tedbirler alınacaktır.

-Tarımda verimin yükseltilmesi ve üretimin artırılması planları ilmi esaslara göre hazırlanacak, bu maksatla araştırma müesseseleri reorganize edilecektir. Gübre, tohum, araç ve gereç, zirai mücadele ilacı, pazarlama, değerlendirme ve mekanizasyon konuları günün şartlarına göre yürütülecektir. Ülke çapında toprak analizlerinin yapılmasına önem verilecek ve analiz sonuçlarına göre etkili bir gübre kullanımı sağlanacaktır. Tarım eğitiminde teknik öğretime ağırlık verilecek, yayım teşkilatı köylünün her an yanında olacak şekilde teçhiz edilecektir.

-Teknik teşkilatların özellikle çiftçiye hizmet götüren teşkilatın araştırma müesseseleri ile müştereken çalışması sağlanacaktır. Böylece Tarım Bakanlığına yeni bir anlayışla çiftçiye rehber olma hüviyeti kazandırılacaktır, ifadesi yer almaktadır.

Ayrıca programda toprak reformu uygulamasında birim alandan azami verim alınmasının temel ilkelerden biri olacağı üzerinde durulmaktadır.

Milli Güvenlik Konseyi'nin Mart 1981'de Avrupa Topluluğuna Katılma yönündeki aldığı prensip kararı çerçevesinde Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlıkları çerçevesinde hazırlanan raporda⁵¹ tarımla ilgili şu tesbitlere yer verilmiştir.

- Eğitim, teknoloji ve sermaye yetersizliği nedeniyle ilkel üretim tekniklerinin kullanılması,
- Toprak mülkiyetinin yarattığı olumsuzluklar,
- Pazarlama politikalarının zayıflığı,
- Tarımsal kuruluşlarla üreticiler arasındaki işbirliğinin düzenli sağlanamaması nedeniyle tarım teknoloji ve girdilerinin kullanımında görülen yetersizlik,

⁵¹DPT (1983:5-6).

- Üretim miktarının yanısıra çeşitli sebeplerden meydana gelen fiyat dalgalanmaları Türk tarımını olumsuz etkilemektedir.

19 Aralık 1983'te TBMM'ne sunulan **I. Özal Hükümeti Programı**'nda tarım ve köy hizmetlerinde hızlı bir gelişmenin sağlanabilmesi için alınacak tedbirler şu şekilde sıralanmaktadır;⁵²

-Çiftçimizin istikrarlı ve gittikçe artan bir gelire kavuşturulmasının en önemli iki unsuru, enflasyonun çok düşük seviyelerde tutulması ve ihracatın artırılmasıdır.

-Başta yol, su, elektrik olmak üzere, köy ve şehir arasındaki altyapı ve medeni imkân farklılıkları zaman içinde giderilecektir.

-Tarım ve tarıma dayalı sanayi ilişkileri, üretim-pazarlama zinciri içinde bir bütün olarak ele alınacaktır.

-Tarım ürünleri destekleme politikasında, çiftçimizin alınterinin karşılığı olan fiyatların verilmesi kadar, ödemelerin zamanında yapılmasını da aynı derecede önemli görüyoruz.

-Tarım ürünlerinde, kalite ıslahı, standardizasyon ve ambalajlama konularına büyük önem verilecektir.

-Üretimin verimli bir şekilde yapılabilmesi için krediler yeterli seviyeye getirilecek, teminat sistemi makul esaslara bağlanacak ve kolaylaştırılacak, tarım ürünlerinin en iyi şekilde değerlendirilmesi için kredi ve pazarlama desteği arttırılacaktır.

-Tarımda teknolojik gelişmenin ve iktisadi verimliliğin dikkate alınarak, çiftçi ailesi gelirin aile başına ortalama milli gelir seviyesine yükseltilmesini öngören bir tarım reformunun yapılmasını faydalı buluyoruz.

-Tarım arasının miras yoluyla parçalanması sonucu çiftçimizin topraktan kopmasını ve ekonomik verimliliğin azalmasını önlemek için tedbirler alınacağı üzerinde durulmaktadır.

⁵²Dağlı, Nuran-Aktürk, Belma (1988:44-45).

1987 seçimlerinden sonra atanan **II. Özal Hükümeti** 25 Aralık 1987'de TBMM'ne sunduğu programda 1984-1987 arasında tarımın ortalama gelişme hızının %4 olduğu belirtiliyor ve bu hızın plan hedeflerinin üzerinde olduğu vurgulanıyor. Hedefler olarakta;⁵³

- Tarım ürünleri ihracatında teşviklerin uygulanacağı,
- Arazilerin miras yolu ile parçalanmasını önlemek için tedbirlerin alınacağı,
- Tarımdaki başlıca hedefin verimlilik ve kaliteli üretim olması,
- Üçüncü Dünya ve İslam ülkelerine tarımın çeşitli konularında gerekli yardım ve teknoloji transferi yapılacağı belirtiliyordu.

III-1980 SONRASI UYGULANAN TARIMSAL DESTEKLEMÉ POLİTİKALARININ DÖNEMLER İTİBARIYLA ANALİZİ

A-1980-1983 DÖNEMİ

1-Tarımsal Krediler

Tarımsal kredilerin en önemli kaynağı T.C. Ziraat Bankasıdır. Ziraat Bankası kredileri gerek doğrudan kendisi kullandırmakta gerekse tarımsal kuruluşlar aracılığı ile kullandırmaktadır. Tablo-4'ye yer alan bankanın doğrudan kullandığı kredilerdir. Tabloda görüldüğü gibi tarım üreticilerinin işletme masraflarını karşılamak amacıyla açılan kredi bir önceki yıla göre artış 1.3 ile 1.7 arasında değişmektedir. 1983 yılında 1980 yılına göre 3.88 kat artış söz konusudur. Tablo-4'te yer alan diğer kredilerdeki gelişme ise 1983 yılında 1980 yılına göre 1.6 ile 4.3 kat artış söz konusudur. Fon kaynaklı zirai kalkınma kredileri ise dalgalı bir gelişme göstermektedir ve 1983 yılına gelindiğinde 1980 yılına oranla %32'lik bir gerileme

⁵³Dağlı, Nuran-Aktürk, Belma (1988:89-90).

sözkonusudur.

Ortalama 2.66 oranında bir artışın sözkonusu olduğu T.C. Ziraat Bankası kredileri enflasyonun artış oranından daha fazla bir artış göstermektedir.

Tablo-4: T.C. Ziraat Bankası Kredileri (1980-1983) Milyon TL

Kredinin Türü	1980	1981	1982	1983
Zirai İşletme Kredileri	15.389.7	24.307.3	42.933.9	59.818.3
Zirai Yatırım Kredileri	8.843.5	9.671.2	18.437.5	23.341.8
Tarımsal Köy Kalkındırma Kooperatiflerine Açılan Krediler	321.7	592.8	965.2	1.229.9
Özel İskân Fonundan Açılan Krediler	210.0	340.3	595.3	353.0
Zirai Kalkınma İşletme Kredileri	1.296.6	1.621.9	2.349.5	2.992.0
Zirai Kalkınma Yatırım Kredileri	5.592.5	8.056.7	12.041.2	11.724.7
Fon Kaynaklı Zirai Kalkınma Kredileri	1.286.8	737.6	1.011.2	886.3
Teşvik ve Geliştirme Kredileri	3.436.2	5.160.7	9.531.2	14.931.6

Kaynak: DİE (1988:216-217).

Tablo Açıklamaları: Veriler yıl içinde açılan kredileri göstermekte olup, kredi stokunu göstermemektedir.

Teşvik ve geliştirme kredileri; bitkisel üretim kredileri, hayvancılık kredileri, yaş meyve ve sebze kredileri, tarımsal sanayi kredileri, su ürünleri işletme kredileri ve su ürünleri yatırım kredilerinden oluşmaktadır.

Tablo-5: Tarım Kredi Kooperatifleri Tarafından Açılan Krediler

(1980-1983)

Milyon TL

Yıllar	Yıl İçinde Açılan Kredi	Bir Önceki Yıla Göre Artış Oranı %
1980	36.439.6	-
1981	47.243.2	29
1982	67.145.9	42
1983	99.517.0	48

Kaynak: DİE (1988:217).

Tarım Kredi Kooperatifleri kredileri Tablo-5'ten görüldüğü gibi sürekli bir artış trendi göstermektedir. 1983 yılında varılan sonuç; 1980'e göre 2.62 kat artışın sözkonusu olduğudur. Yıllık değişim ise %29 ile %48 arasındadır.

Tablo-6: Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Tarafından Açılan Krediler (1980-1983) Milyon TL

Yıllar	Yıl İçinde Açılan Kredi	Bir Önceki Yıla Göre Artış Oranı%
1980	95.130.8	-
1981	132.731.3	39
1982	72.415.3	-46
1983	113.991.5	57

Kaynak: DİE (1988:217).

Tablo-6'da görüldüğü gibi Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kredileri farklı bir trend izlemektedir. Sürekli bir dalgalanma sözkonusu olan bu kredilerde 1982 yılında %46 oranında bir düşüş gerçekleşmiştir. 1983 yılında 1980'e oranla %19 artış olmuştur.

Tablo-7: Tohumluk İşletme Kredileri (1980-1983) Milyon TL

Yıllar	Yıl İçinde Açılan Kredi
1980	136.7
1981	363.6
1982	804.3
1983	1.774.6

Kaynak: DİE (1988:217).

Tarımsal işletmelere ve çiftçilere verilen tohumluk işletme kredileri sürekli bir artış göstermekte ve bu artış oranı diğer

kredilerin artış oranından çok yüksektir. Tablo-7'den de görüleceği gibi 1981 yılında %165 olan artış diğer iki yılda sırasıyla %121 ve %120'dir. 1980-1983 yılları birlikte değerlendirilecek olursa kredilerin 13 kat civarında artmış olduğu görülmektedir. Bu politikanın altında yatan gerçek ise işletme verimliliğini artırmak ve kaliteli ürün elde etme düşüncesidir.

Tablo-8'de yer alan Türkiye Zirai Donatım Kurumu tarafından açılan krediler 1980 yılında 16873.1 milyon TL iken 1981'de %115 artış gerçekleşmiştir. 1982'de ise Tarım Satış Kooperatifleri tarafından açılan kredilerde olduğu gibi bir düşüş görülmektedir.

Tablo-8: Türkiye Zirai Donatım Kurumu Tarafından Açılan Krediler (1980-1983) Milyon TL

Yıllar	Yıl İçinde Açılan Kredi
1980	16.873.1
1981	36.307.8
1982	1.025.0
1983	5.000.1

Kaynak: DİE (1988:217).

2-Tarımsal Sübvansiyonlar

Tarım sektörüne yapılan önemli bir destekleme politikası olan sübvansiyonlar 1980-1983 yıllarında ucuz girdi (gübre) sağlamak şeklinde görülmektedir. Çiftçiye tarımsal ekipman, araç ve gereç sağlamakla birlikte gübre temin etmek görevini de üstlenen Türkiye Zirai Donatım Kurumu tarafından sübvansiyon miktarını düşükten sonra çiftçiye ödeyeceği net değer üzerinden gübre satışı yapılmaktadır. Bu durumda yapılan sübvansiyonu tam olarak hesaplamanın mümkün olmadığı ortadadır. Ancak kurumun bu görevinden dolayı uğradığı zarar ancak yapılan sübvansiyon

miktarını ortaya koyacaktır. Kurumun uyguladığı gübre satış fiyatlarını, değişimleri göstermesi açısından burada belirtmek gereğini duyduk.

Tablo-9: Türkiye Zirai Donatım Kurumu Gübre Satış Fiyatları (Çiftçinin Ödediği) (1975-1981) TL/KG

Fiyat Ayarlamasının Yapıldığı Tarih	A. Sülfat A. Nitrat %21	A. Nitrat %26	ÜRE	DAP	TSP	NSP	Kompose 20.20.0	Potasyum Sülfat
19.09.1975	1,1	1,4	2,75	2,45	1,3	0,6	2,45	2,45
27.01.1980	5,5	6,8	10,00	12,00	10,0	4,5	10,0	10,00
21.09.1980	6,0	7,5	14,50	20,00	12,5	5,0	14,0	12,50
01.09.1981	10,0	12,0	21,50	29,00	20,0	7,5	20,0	20,0

Kaynak: Gürbüz, Mahir (1993:137).

Not: Tabloda yeralan tarihler fiyat ayarlamalarının yapıldığı tarihleri göstermektedir. 01.09.1981'den sonra 05.01.1984 tarihine kadar fiyat ayarlaması yapılmamıştır.

Kurum tarafından satışı yapılan gübre fiyatlarında Tablo-9'da görüldüğü gibi, 1980-1983 döneminde ilk ayarlama 27.01.1980'de yapılmıştır. 1975'ten 1980 yılına kadar sabit olan fiyatlar 1975'e göre 5 ila 6 kat civarında düzenlenmiştir. Eylül 1980'de tekrar düzenlenen fiyatlar gübre türlerine göre farklı oranlarda gerçekleşmiştir. Dönemin son fiyat ayarlaması olan 01.09.1981'de 1975 yılına göre en düşük yaklaşık 7.8 kat artış ile ÜRE'de en yüksek ise yaklaşık 12.5 kat artış ile NSP'de gerçekleşmiştir.

3-Destekleme Alımları

Tablo-10'dan görüleceği gibi 1980-1983 döneminde destekleme alım fiyatları 1983 yılında 1980'e göre en düşük %51.4 ile fındık alımında, en yüksek ise, %190.6 ile tütünde gerçekleşmiştir. Buğdaydaki artış ise %18.9'dur.

Tablo-10: Tarımsal Destekleme Alım Fiyatları (1980-1983) TL/KG

Destekleme Alımına Konu Olan Ürün	1980	1981	1982	1983
Buğday	10,25	18,75	23,00	29,00
Arpa	9,00	14,00	16,00	22,00
Çavdar	8,50	13,00	15,00	18,00
Mısır	12,00	19,00	25,00	26,00
Çeltik	33,00	51,00	61,00	65,00
Ş. Pancarı	2,75	4,00	5,00	6,00
Pamuk	50,00	63,00	78,00	130,00
Ayçiçeği	30,00	40,00	50,00	72,00
Tütün	160,00	240,00	335,00	465,00
Çekirdeksiz Kuru Üzüm	85,00	110,00	132,00	158,00
Çekirdekli Kuru Üzüm	40,00	60,00	75,00	95,00
Fındık	110,00	125,00	150,00	175,00
Soya	23,00	40,00	52,00	63,00
Haşhaş Kapsülü	35,00	40,00	48,00	53,00
Nohut	30,00	44,00	53,00	60,00
Yeşil Mercimek	36,00	-	-	-
Kırmızı Mercimek	26,32	-	-	-

Kaynak: Gürbüz, Mahir (1993:128).

Uygulanan destekleme alım fiyatları enflasyonun altında kalmaktadır. Dönem itibariyle girdi fiyatları değişimi ile destekleme alım fiyatları karşılaştırıldığında motorinde⁵⁴ %965 (1979'da 9.-TL, 1983'te 86.90.-TL), gübre fiyatlarında ortalama %1002.8 artışa rağmen destekleme alımlarında ortalama %117.92 oranında bir artış sözkonusudur. Tarımsal girdilerin tek üreticisi

⁵⁴Bkz. EK-4.

olan devletin girdilere yaptığı artış ile destekleme alım fiyatlarına yaptığı artış tarım aleyhinde bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Bu olumsuzluğa rağmen krediler için uygulanan faiz oranlarının⁵⁵ %20'lerde olması olumlu bir gelişmedir.

4-Görevlendirme Zararları

1980-1983 döneminde işletmeci Kamu İktisadi Teşebbüslerinin görevlendirme zararları toplamı 1980 yılında 75.085 milyon TL, 1981'de 110.742 milyon TL, 1982 yılında 107.176 milyon TL, 1983'de 198.035 milyon TL, dir.⁵⁶ Türkiye Zirai Donatım Kurumu gübre satış fiyatlarına yapılan sübvansiyonların hesaplanabilmesi için görevlendirme zararlarının tesbitinin gerekli olduğunu vurgulamıştır. Tablo-11 izlendiğinde tarımsal görevlendirme zararları içinde adı geçen kurumun zararı diğer kuruluşların zararının çok üzerindedir. 1982 yılında ise Türkiye Zirai Donatım Kurumu, görevlendirme zararı olan tek tarımsal kuruluş olma özelliğini taşımaktadır. Tarımsal kuruluşların görevlendirme zararının payı bütün kamu iktisadi kuruluşlarının görevlendirme zararlarının yarısından fazladır. Tablo-11'den görüldüğü gibi bu oran %70'lere yaklaşmaktadır. Gerek destekleme alım fiyat politikası yolu ile gerekse girdi sübvansiyonları politikası ile yapılan tarımsal desteklemenin gerçek boyutunu görevlendirme zararları ortaya koymaktadır. 1980-1983 döneminde diğer dikkati çeken kuruluş Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'tir. Toprak Mahsülleri Ofisinin de destekleme alımları nedeniyle 1981 yılına oranla 1982 yılında %1000'in üzerinde bir görevlendirme zararı sözkonusudur.

⁵⁵Bkz. EK-3.

⁵⁶HDTM (1986:26).

Tablo-11: Tarımsal Amaçlı Kamu İktisadi Kuruluşlarının Görevlendirme Zararları (1980-1983) Milyon TL

Kamu İktisadi Kuruluş	1980	1981	1982	1983
T. Şeker Fab. A. Ş.	4,679	9,265	-	12,119
Et-Balık Kurumu	363	-	-	-
TMO	177	162	-	1,945
T.Z.D.K.	35,523	63,863	67,938	118,803
Toplam	40,742	73,290	67,938	132,867

Kaynak: HDTM (1986:26-28).

Ulusu Hükümeti Programında yeralan tarımsal politika hedeflerine ulaşıldığını görmekteyiz. Kredilerdeki sürekli artış ve gerek yetmişli yılların ekonomik sorunları gerekse 1980 yılında bir istikrar programının uygulamaya konulmasına rağmen 1984 yılına kadar gübrede fiyat ayarlamasının yapılmadığı görülmektedir. 1980 ve 1981 yılında yapılan fiyat ayarlamalarının yüksek olduğunu söylemek sözkonusu olsa bile bu artışın geçmiş yılların bir birikimi olduğu ortadadır. Gübre ve akaryakıt fiyatlarındaki bir artışın destekleme alımları için uygulanan fiyat artışlarından daha yüksek olması dönemin tek olumsuz sonucudur. Ancak kredi faiz fiyatının %20'lerde tutulması ve kredi limitlerinin artırılması da olumlu bir politika olarak değerlendirilebilir.

B-1984-1991 DÖNEMİ

1-Tarımsal Krediler

Tablo-12 ve Tablo-13'deki veriler izlendiğinde 1984-1987 yılları arası gelişme %140 ile %830 arasındadır. 1984-1991 dönemini ele aldığımızda 1989 ve 1991 yıllarında Teşvik ve Geliştirme Kredileri haricinde kredi açılmadığı görülmektedir. Krediler için uygulanan faiz oranlarında %28 ile %50 arasında değişmektedir.⁵⁷

⁵⁷Faiz oranları için Bkz. EK-3.

Tablo-12: T.C. Ziraat Bankası Kredileri (1984-1987)

Milyon TL

Kredinin Türü	1984	1985	1986	1987
Zirai İşletme Kredileri	95,308,4	122,636,5	234,810,0	467,670,2
Zirai Yatırım Kredileri	31,524,5	28,639,1	68,181,8	143,470,5
Tarım Reformu Fonundan Açılan Krediler	0,05	-	-	-
Tarımsal Köy Kalkındırma Kooperatiflerine Açılan Krediler	1,244,8	1,072,9	1,892,1	1,735,9
Özel İskân Fonundan Açılan Krediler	459,9	754,8	1,017,2	3,434,4
Zirai Kalkınma İşletme Kredileri	3,759,8	4,340,6	6,374,8	15,091,4
Zirai Kalkınma Yatırım Kredileri	13,402,9	12,717,4	16,824,1	36,382,1
Fon Kaynaklı Zirai Kalkınma Kredileri	1,134,6	1,425,7	8,213,1	7,114,6
Teşvik ve Geliştirme Kredileri	31,579,1	139,385,8	185,396,8	262,391,3

Kaynak: DİE (1988:216-217).

Tablo Açıklamaları: Veriler yıl içinde açılan kredileri göstermekte olup, kredi stokunu göstermemektedir. Teşvik ve geliştirme kredileri; bitkisel üretim kredileri, hayvancılık kredileri, yaş meyve ve sebze kredileri, tarımsal sanayi kredileri, su ürünleri işletme kredileri ve su ürünleri yatırım kredilerinden oluşmaktadır.

1987 yılındaki kredilerdeki artışın dikkat çekici olması 1987 yılında yapılan seçimlerle yakın ilgilidir. İktidardaki partiye rakip olabilecek bir partinin de seçimlere giriyor olması bu uygulamanın diğer bir nedenidir. Yapılan seçimlerde Anavatan Partisi 292 milletvekili ile iktidarını korurken rakibi Doğru Yol Partisi 59 milletvekili ile mecliste temsil edilmişti.⁵⁸ Seçimlerden sonra T.C. Ziraat Bankasının Teşvik ve Geliştirme Kredilerine yöneldiği görülmektedir. 1991 yılında ise seçimlerin gündeme gelmesiyle birlikte Tablo-13'te de görüldüğü gibi Teşvik ve Geliştirme Kredileri bir önceki yılın %2'si düzeyine düşerken

⁵⁸Seçim sonuçları için Bkz. EK-9.

Bankanın kredi türleri tekrar 1987 düzeyine gelmiştir. Toplam kredilerde artış 1989'da %40, 1990'da %62 ve 1991'de %31 dolayında gerçekleşmiştir. 1984 yılından sonra Tarım Reformu Fonundan artık kredi açılmamış olmasında diğer bir gelişme olarak nitelendirilebilir.

Tablo-13: T.C. Ziraat Bankası Kredileri (1988-1991) Milyon TL

Kredinin Türü	1988	1989	1990	1991
Zirai İşletme Kredileri	573,152,9	-	-	2,460,044,5
Zirai Yatırım Kredileri	104,283,7	-	-	442,736,4
Tarımsal Köy Kalkındırma Kooperatiflerine Açılan Krediler	2,595,5	-	-	8,223,4
Özel İskân Fonundan Açılan Krediler	4,207,1	-	-	3.623,6
Zirai Kalkınma İşletme Kredileri	22,239,4	-	-	-
Zirai Kalkınma Yatırım Kredileri	21,506,5	-	-	-
Fon Kaynaklı Zirai Kalkınma Kredileri	6,480,0	-	-	-
Teşvik ve Geliştirme Kredileri	255,961,4	1,390,999,3	2,255.312,1	50.173,0

Kaynak: DİE (1995:362-363)

Tablo Açıklamaları: Veriler yıl içinde açılan kredileri göstermekte olup, kredi stokunu göstermemektedir.

Teşvik ve geliştirme kredileri; bitkisel üretim kredileri, hayvancılık kredileri, yaş meyve ve sebze kredileri, tarımsal sanayi kredileri, su ürünleri işletme kredileri ve su ürünleri yatırım kredilerinden oluşmaktadır.

Tarım Kredi Kooperatifleri tarafından açılan krediler 1991 yılında 1984'e oranla 20 kat artış göstermektedir. Tablo-14'de görüldüğü gibi istikrarsız bir görünüm sözkonusudur. Artış oranları 1988, 1989 ve 1991 yıllarında enflasyonun altında diğer yıllarda ise enflasyonun üzerindedir.

**Tablo-14: Tarım Kredi Kooperatifleri Tarafından Açılan Krediler
(1984-1991) Milyon TL**

Yıllar	Yıl İçinde Açılan Kredi
1984	149,769,5
1985	218,534,7
1986	360,070,3
1987	581,044,1
1988	854,172,9
1989	1,135,994,9
1990	2,067,692,2
1991	3,063,731,8

Kaynak: DİE (1988:216-217), DİE (1995:362-363).

Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri tarafından açılan krediler 1990 yılındaki %4.9 oranındaki gerileme dışında sürekli artış halindedir. Dengeli olmamakla birlikte sürekli artış gözlenmektedir. 1988 yılı haricinde enflasyonun üzerinde bir artış sözkonusudur.

Tablo-15: Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Tarafından Açılan Krediler (1984-1991) Milyon TL

Yıllar	Yıl İçinde Açılan Kredi
1984	117,492,4
1985	183,288,3
1986	477,770,6
1987	390,458,4
1988	521,938,4
1989	1,450,189,8
1990	1,380,168,7
1991	3,851,684,9

Kaynak: DİE (1988:216-217), DİE (1995:362-363).

Tablo-16'dan da izleneceği gibi, tohumluk işletme kredileri 1991 yılında 1984'e oranla 45 kat artış göstermiştir. Dönem içerisinde 1988 ve 1989 yıllarının bir önceki yıla göre %70'e yakın gerileme söz konusudur. Özellikle 1987 yılındaki %231 oranındaki artış ve 1988'de %64.1 oranında düşüş 1987 seçimleri için kullanılan bir politika görünümündedir. 1991 yılı da aynı özellikleri taşımaktadır.

Tablo-16: Tohumluk İşletme Kredileri (1984-1991) MilyonTL

Yıllar	Yıl İçinde Açılan Kredi
1984	1,910,8
1985	2,376,3
1986	4,315,7
1987	14,285,7
1988	5,128,9
1989	1,061,6
1990	12,740,8
1991	86,519,9

Kaynak: DİE (1988:216-217), DİE (1995:362-363).

2-Tarımsal Sübvansiyonlar

Türkiye Ziraî Donatım Kurumu gübre satışları 1984-1991 döneminde uygulamaya devam eden bir destekleme politikasıdır. Tablo-17 ve Tablo-18'den izlenebileceği gibi en sık fiyat ayarlaması yapılan 1990 yılıdır. 14 defa fiyat ayarlamasının yapıldığı görülmektedir. Bu kadar sık fiyat ayarlaması yapılmasına rağmen toplam artış oranı %50 civarındadır.

**Tablo-17: Türkiye Zirai Donatım Kurumu Gübre Satış Fiyatları
(Çiftçinin Ödediği) (1984-1990) TL/KG**

Fiyat Ayarlamasının Yapıldığı Tarih	A. Sülfat A. Nitrat %21	A. Nitrat %26	ÜRE	DAP	TSP	NSP	Kompose 20.20.0	Potasyum Sülfat
05.01.1984	16	19	33	48	32	12	32	32
23.08.1984	23	27	47	69	44	16	45	45
01.02.1985	28	32	56	83	53	19	54	54
23.08.1985	37	44	77	107	70	24	74	74
30.06.1986	37	44	77	107	70	24	74	74
01.07.1986	44	52	92	125	72	26	80	74
01.09.1986	44	52	92	120	62	26	77	74
22.01.1987	44	52	92	120	62	26	77	74
04.08.1987	57	64	115	150	85	34	100	105
06.10.1987	57	64	115	143	70	34	95	105
04.12.1988	69	82	131	181	110	-	115	136
12.01.1988	75	90	135	195	120	-	130	142
11.02.1988	94	113	170	240	140	-	160	180
10.08.1988	130	158	238	336	196	82	224	252
01.01.1989	142	172	259	336	214	-	244	275
22.04.1989	142	172	259	336	214	82	244	275
21.09.1989	142	177	242	250	200	82	220	275
Ocak 1990	170	205	309	410	250	-	290	327
Şubat 1990	177	213	318	426	260	-	302	340
Mart 1990	184	222	327	443	270	-	314	354
Nisan 1990	191	231	338	461	281	-	327	368
Mayıs 1990	199	240	348	479	292	-	340	383
Haziran 1990	207	250	359	498	304	-	354	398
Temmuz 1990	207	250	359	498	304	-	354	398
Ağustos 1990	207	250	359	498	304	-	354	398
Eylül 1990	226	273	391	513	316	-	386	434
Ekim 1990	235	284	407	534	329	-	401	451
15 Ekim 1990	238	288	412	543	335	-	407	460
Kasım 1990	247	299	428	553	348	-	424	478
1 Aralık 1990	250	303	433	562	354	-	431	487
25 Aralık 1990	250	363	479	562	354	-	431	487

Kaynak: Gürbüz, Mahir (1993:137).

**Tablo-18: Türkiye Zirai Donatım Kurumu Gübre Satış Fiyatları
(Çiftçinin Ödediği) (1991) TL/KG**

Fiyat Ayarlamasının Yapıldığı Tarih	A. Sülfat A. Nitrat %21	A. Nitrat %26	ÜRE	DAP	TSP	NSP	Kompose 20.20.0	Potasyum Sülfat
12 Ocak 1991	255	404	529	562	354	-	440	487
26 Ocak 1991	265	495	640	595	409	-	530	550
26 Şubat 1991	345	510	640	595	409	-	530	550
19 Mart 1991	370	600	720	595	409	-	530	550
14 Mayıs 1991	370	600	720	640	409	-	530	550
1 Eylül 1991	460	605	825	770	525	-	625	755

Kaynak: Gürbüz, Mahir (1993:137).

**Tablo-19: T.C. Ziraat Bankası Tarafından Yapılan Sübvansiyon
Ödemeleri (1985-1991) Milyar TL**

SÜBVANSİYONLAR	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
GÜBRE		86,6	346,9	449,6	737,5	1,219,8	1,637,0
TOHUM			6,8	9,6	9,4	11,3	11,5
SÜT			17,7	20,8	44,4	106,2	115,5
İLAÇ			8,9	8,0	12,2	73,5	77,7
PROJELİ HAYVAN		0,01	6,6	12,0	18,6	55,5	95,2
SUNİ TOHUMLAMA			0,01	0,01	0,02	0,02	0,03
İTHAL DAMIZLIK			0,8	2,2	1,7	2,4	5,3
YEM	27,7	62,1	115,0	206,3	135,4		
ET DESTEKLEME						24,1	31,9
TOPLAM	27,7	148,7	502,7	708,5	959,2	149,8	1,974,3
Bir Önceki Yıla Göre % Artış	-	436,6	238,0	40,9	35,3	55,6	32,3

Kaynak: Gürbüz, Mahir (1993:135), TOBB (1992:124).

1985 yılından itibaren bazı girdilere doğrudan sübvansiyon verilmesi yoluna gidildiğini görmekteyiz. Tablo-19'yer alan T.C. Ziraat Bankası sübvansiyon ödemelerini incelediğimizde; 1985 yılında toplam 27.7 milyar olan sübvansiyon ödemeleri 1991'de 2 trilyona yaklaşmıştır. Yapılan sübvansiyon ödemelerindeki artışlar

1988 yılından itibaren enflasyonun altında kalmıştır. 1986 ve 1987'deki artış oranlarının yüksek görünmesinin sebebi 1985 yılında sadece YEM için verilen sübvansiyonun 27.7 milyar olması ve 1987 yılında sübvansiyon uygulamasının genişletilmiş olmasıdır.

3-Destekleme Alımları

Tablo-20'de görüldüğü gibi destekleme alımlarında dönem itibariyle dikkati çeken buğday, şekerpancarı ve ayçiçeğine destekleme alım fiyatlarında 1988 ve 1989 yıllarında enflasyonun üzerinde bir artış uygulanmıştır. Diğer yıllarda ise sürekli enflasyonun altında kalmaktadır. Dalgalı bir fiyat izleyen ürün ise tütündür. 1989 ve 1990 yıllarında enflasyonun altında bir fiyat artışı sözkonusu iken diğer yıllarda sürekli enflasyonun üzerinde fiyat ayarlaması yapılmıştır.

Tablo-20: Tarımsal Destekleme Alım Fiyatları (1984-1991) TL/KG

Ürün	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
Buğday	46	62	75	97	174	312	500	770
Arpa	45	55	66	82	139	252	400	640
Çavdar	46	50	60	79	134	250	400	580
Mısır	55	60	74	90	170	310	460	740
Çeltik	105	135	170	220	450	900	1200	1800
Ş. Pancarı	7,85	12,50	16	20,50	42	77	125	202
Pamuk	180	239	290	550	870	1560	2150	3500
Ayçiçeği	110	145	170	215	370	650	850	1500
Tütün	710	1735	2800	4200	7500	11000	15000	35100
Ç.siz KÜzüm	210	320	445	570	1000	1700	2250	3600
Ç.li K Üzüm	135	245	350	-	900	1700	2800	3800
Fındık	275	675	700	1200	2000	2650	3500	5600
Soya	95	137	164	200	350	630	800	1300
Haşhaş Kap.	53	80	110	175	350	1050	2500	3200
Nohut	-	185	245	-	460	950	1250	1750
Y. Mercimek					440	800	1225	2000
K. Mercimek					390			2200

Kaynak: Gürbüz, Mahir (1993:129).

4-Görevlendirme Zararları

Tablo-21 ve Tablo-22'den görüldüğü gibi çeşitli yıllarda bütün adı geçen kuruluşların zararlar sonuçlanan bilançoları sözkonusudur. Zarar etmeyen tek kuruluş TEKEL'dir. T. Şeker Fabrikaları A.Ş. uygulamış olduğu yüksek fiyat politikası nedeniyle 1987, 1989 ve 1990'da zarar etmiştir. Politize edilebilme imkanı çok yüksek olan kuruluşlar arasında Toprak Mahsülleri Ofisi ve T. Şeker Fabrikaları A.Ş. başta gelmektedir. Çünkü her iki kuruluşun hitap ettiği üretici sayısının oldukça yüksek oluşu ve Türkiye genelinde üretimi yapılan ürünlerin alımında görevli kuruluşlar olması politize olmalarını çabuklaştırmaktadır.

Et-Balık Kurumunda zarar eden kuruluşlar arasında olduğu görülmektedir. Bu zararların tamamının görevlendirme zararı olduğunu söylemek yanlış olur. Diğer nedenlerden dolayı kaynaklanan zararlarda olabilir.

Tablo-21: Tarımsal Amaçlı Kamu İktisadi Kuruluşlarının Kâr/Zarar Durumları (1984-1987) Milyon TL

Kamu İktisadi Kuruluş	1984	1985	1986	1987
T. Gübre Sanayi A.Ş.	5,965	1,514	3,524	-9,574
İGSAŞ	-2,413	-5,922	-5,958	17,851
T. Şeker Fab. A. Ş.	27,008	31,570	18,548	-12,211
Et-Balık Kurumu	-285	5,454	9,375	-9,104
TMO	15,349	24,267	5,202	-90,059
T. Süt Endüstrisi Kurumu	-693	982	466	881
Çaykur	11,413	27,413	22,320	11,284
TEKEL	32,244	112,080	192,369	197,106
Tarım İşletmeleri	9,063	4,209	3,581	9,207
Yem Sanayi T.A.Ş.	989	1,084	1,896	3,166
T.Z.D.K.	28,348	29,044	26,950	5,520

Kaynak: HDTM (1990:55).

Tablo-22: Tarımsal Amaçlı Kamu İktisadi Kuruluşlarının Kâr/Zarar Durumları (1988-1991) Milyon TL

Kamu İktisadi Kuruluş	1988	1989	1990	1991
T. Gübre Sanayi A.Ş.	-38,578	-25,000	-197,000	-755,000
İGSAŞ	74,827	65,000	34,000	158,000
T. Şeker Fab. A. Ş.	17,100	-96,000	-28,000	174,000
Et-Balık Kurumu	-26,247	1,000	-18,000	-55,000
TMO	26,498	8,000	34,000	-3,000
T. Süt Endüstrisi Kurumu	1,044	-	-16,000	-30,000
Çaykur	-7,626	-138,000	-184,000	-122,000
TEKEL	188,840	59,000	656,000	281,000
Tarım İşletmeleri	3,890	7,000	-22,000	-40,000
Yem Sanayi T.A.Ş.	3,679	-15,000	-38,000	-103,000
T.Z.D.K.	6,877	-38,000	-58,000	-391,000

Kaynak: HDTM (1990:55), HDTM (1994:89).

C-1992 SONRASI

1991 seçimleriyle iktidar eldeğiştirmiş ve biri sosyal demokrat diğer merkez sağ partisi olan iki parti arasından yapılan bir koalisyon protokolu doğrultusunda Demirel Hükümeti kurulmuştur. Kurulan hükümette Tarım ve Köyişleri Bakanlığının DYP'ye verilmesi ANAP döneminde uygulanan tarımsal politikalarda fazla değişiklik olmayacağıının habercisi niteliğindedir. Fakat iktidarın diğer ortağı olan SHP'nin tarımsal politikalarla ilgili farklı görüşleri vardı. Türkiye İktisat Dergisinin "Seçim Sonrası Ekonomi"ye ayırdığı Kasım 1991 sayısında SHP'nin politikasını anlatan Onur Kumbaracıbaşı tarımsal politikalarla ilgili şunları belirtiyor;⁵⁹

-Ürün fiyat desteği ile girdi sübvansiyonları arasındaki dengenin kurulması,

⁵⁹Kumbaracıbaşı, Onur (1991:35).

-Destekleme kapsamındaki ürün çeşitleri ve bunların ağırlıklarının üretim ve kaynak tahsisi etkileri dikkate alınarak değiştirilebilmesi,

-Tarımda asgari ücret düzeyine dönük üretim yapma yaklaşımı yerine tarımın modernleşmesi ve hızla gelişmesine yol açacak güçlü bir mali ve ekonomik yapıya kavuşması,

-Dünya tarımının göreceli fiyat yapısı da dikkate alınarak Türkiye’de tarımın belirli ölçülerde korunması,

-Tarımsal krediler için ayrılan fonların artırılması,

-Destekleme uygulamalarının populist yaklaşımlar yerine örgütlenmeyi, teknoloji kullanımını, verimliliği, kaliteyi ve toplumsal dengeleri gözeterek ve özendirici seçici yaklaşımlara dönüştürülmesi,

-Taban fiyatlarının mahsul ekilmeden önce açıklanması ve ürün bedellerinin peşin olarak ödenmesi,

-Tarımda üretici kesimin rehabilitasyonu için gerekli olan birikmiş faiz yükünü hafifletmek ve kısmen borç silme gibi sübvansiyon uygulamalarından kaçınılmaması ancak bunların bir ulufe olarak görülmemesi için üreticilerin gerekli üretim artırıcı girişimleri yapmalarının sağlanması başlıca temel politikalar olmaktadır.

1-Tarımsal Krediler

Bu dönemde de T.C. Ziraat Bankası, Tarım Kredi Kooperatifleri, Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri tarafından tarımsal krediler açılmıştır. Ayrıca Tohumluk İşletme Kredilerine de devam edildiği görülmektedir.

T.C. Ziraat Bankası kredilerinin 1992-1993 yıllarında tür olarak azaldığı görülmektedir. Tablo-23’ü incelediğimizde kredilerde olumlu gelişme sözkonusudur. 1992 yılında 1991’e oranla Teşvik ve Geliştirme Kredilerinde %15 civarındaki gerileme 1993 yılında tekrar artışa bırakılmıştır. Tablo-24’e

baktığımızda ise kredilerin arttığı görülmektedir.

Tablo-23: T.C. Ziraat Bankası Kredileri (1992-1993) Milyar TL

Kredinin Türü	1992	1993
Zirai İşletme Kredileri	4,531,6	11,005,8
Zirai Yatırım Kredileri	815,5	3,542,2
Tarımsal Köy Kalkındırma Kooperatiflerine Açılan Krediler	18,7	81,8
Özel İskân Fonundan Açılan Krediler	12,6	26,7
Teşvik ve Geliştirme Kredileri	42,3	104,5

Kaynak: DİE (1995:362-363).

Tablo Açıklamaları: Veriler yıl içinde açılan kredileri göstermekte olup, kredi stokunu göstermemektedir. Teşvik ve geliştirme kredileri; bitkisel üretim kredileri, hayvancılık kredileri, yaş meyve ve sebze kredileri, tarımsal sanayi kredileri, su ürünleri işletme kredileri ve su ürünleri yatırım kredilerinden oluşmaktadır.

Tablo-24: Diğer Tarımsal Kuruluşlar Tarafından Açılan Krediler (1992-1993) Milyar TL

	1992	1993
Tarım Kredi Kooperatifleri	6,509,5	12,773,4
Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri	6,793,5	6,967,6
Tohumluk İşletme Kredileri	139,3	375,7

Kaynak: DİE (1994:363).

2-Tarımsal Sübvansiyonlar

Tablo-25'te de görüldüğü gibi bazı gübrelerde sübvansiyon ödemeleri çiftçinin ödediği değerden daha yüksektir. Satış fiyatına oranla gübre sübvansiyonlarının %24 ile %56 arasında değiştiği görülmektedir.

T.C. Ziraat Bankası tarafından yapılan sübvansiyon ödemeleri Tablo-26'da görüldüğü gibi 3 trilyon civarındadır. En düşük artış %3.2 ile suni tohumlamada en yüksek artış ise %227.42 ile ilk defa 1991'de uygulamaya konulan teşvik belgeli hayvan için yapılan sübvansiyon oluşturmaktadır. Projeli hayvan sübvansiyonlarında ise düşüş söz konusudur.

**Tablo-25: Türkiye Zirai Donatım Kurumu Gübre Satış Fiyatları
(Çiftçinin Ödediği) (1992-1993) TL/KG**

Fiyat Ayarlamasının Yapıldığı Tarih	A. Sülfat A. Nitrat %21	A. Nitrat %26	ÜRE	DAP	TSP	Kompose 20.20.0	Potasyum Sülfat
Çiftçinin Ödediği 28 Eylül 1992 Devletin Ödediği 5 Ağustos 1992 Toplam	600	800	950	1,150	780	850	1,150
	295	395	310	1,030	780	800	1,170
	895	1,195	1,260	2,180	1,560	1,650	2,320
13 Kasım 1992	697	930	1,087	1,387	950	1,030	1,403
Çiftçinin Ödediği 25 Ocak 1993 Devletin Ödediği 25 Ocak 1993 Toplam	1,082	1,350	1,685	2,000	1,330	1,545	2,177
	348	705	780	1,050	1,700	850	1,578
	1,430	2,055	2,465	3,050	3,030	2,395	3,755

Kaynak: Gürbüz, Mahir (1993:138).

**Tablo-26: T.C. Ziraat Bankası Tarafından Yapılan Sübvansiyon
Ödemeleri(1992) Milyar TL**

SÜBVANSİYONLAR	1992	1991-1992 %Artış
GÜBRE	2,514,5	53,50
TOHUM	21,3	85,21
SÜT	148,2	30,82
İLAÇ	81,5	78,98
PROJELİ HAYVAN	0,03	-14,46
SUNİ TOHUMLAMA	17,3	3,20
İTHAL DAMIZLIK	12,7	227,42
YEM	-	-
ET DESTEKLEME	-	-
T. BELGE. HAYVAN	35,1	81,10
TOPLAM	2,980,3	

Kaynak: Gürbüz, Mahir (1993:135).

3-Destekleme Alımları

Tablo-27'den anlaşıldığı gibi destekleme alımı yapılan ürünlerin kapsamı daraltılmıştır. Değişmeler ise; en düşük artış %25.35 ile tütün alımında görülürken en yüksek artış oranı %109.30 ile haşhaş kapsülünde görülmektedir.

Tablo-27: Tarımsal Destekleme Alım Fiyatları (1992-1993) TL/KG

Destekleme Alımına Konu Olan Ürün	1992	1993	1992-1993 % Artış
Buğday	1155,8	1,842,9	59.44
Arpa	987,8	1,614,8	63.47
Çavdar	922,6	1,516,9	64.41
Mısır	1,187,6	1,599,7	34.70
Ş. Pancarı	356,0	559,0	57.02
Pamuk	5,600,0	9,301,0	66.08
Ayçiçeği	2,500,0	4,225,0	69.00
Tütün	25,715,0	32,234,0	25.35
Çekirdeksiz Kuru Üzüm	6,200,0	9,875,0	59.27
Fındık	9,000,0	16,839,5	87.10
Soya	2,600,0	4,225,0	62.50
Haşhaş Kapsülü	4,700,0	9,837,5	109.30

Kaynak: HDTM (1994:180).

4-Görevlendirme Zararları

Tablo-27'den de görüldüğü gibi 1992 ve 1993 yıllarında zarar eden tarımsal amaçlı kamu iktisadi kuruluşları içinde Çaykur ve T. Gübre Sanayi AŞ gelmektedir. Destekleme alımlarında önemli bir fonksiyonu olan Toprak Mahsülleri Ofisi'nin 1992 ve 1993 yıllarında kâr etmesi kuruluşların zarar etmelerinin sebebinin

sadece destekleme politikaları olmadığını göstermektedir.

Tablo-28: Tarımsal Amaçlı Kamu İktisadi Kuruluşlarının Kâr/Zarar Durumları (1992-1995) Milyar TL

Kamu İktisadi Kuruluş	1992	1993	1994*	1995**
T. Gübre Sanayi A.Ş.	-1610	-2551	-1239	938
T. Şeker Fab. A. Ş.	64	200	33	-590
Et-Balık Kurumu	-187	-351	-601	-829
TMO	872	819	804	2829
T. Süt Endüstrisi Kurumu	-125	-359	-569	-226
Çaykur	-826	-2716	-2545	-1233
TEKEL	762	840	3597	12682
Tarım İşletmeleri	-430	-553	-1376	-2357
Yem Sanayi T.A.Ş.	-260	-743	-1974	-1635
T.Z.D.K.	-1200	-1971	-4030	-3627

Kaynak: HDTM (1994:89).

* Gerçekleşme Tahmini

**Program

IV-1980 SONRASI TARIMSAL POLİTİKALARA GETİRİLEN ELEŞTİRİLER

Türkiye’de bugün tarımsal destekleme politikası, gerek destekleyen gerekse desteklenen kesim tarafından etkinsizliği vurgulanan bir uygulama haline gelmiştir. Temel eleştiri, destekleme adına tarıma yapılan harcamanın gerçekte tarıma gitmemesi ve tarım destekleme sistemi içinde bir “kara delik” tarafından yutulması ve dolayısı ile harcanan kaynakların büyüklüğüne rağmen tarım kesiminin gerçek anlamda desteklenememesidir.⁶⁰

Genel bir değerlendirme ile 1983-1990 döneminde ürün

⁶⁰Doğruel, Fatma (1993:49).

fiyatları 18 kat artarken girdi fiyatları 25 kat artmıştır.⁶¹

Seksenli yıllarda Türk tarımında ıslah edilmiş tohumluk kullanımındaki artışların da eşlik ettiği bir verimlilik artışı gözlenmektedir. Fakat desteklenen ürünlerin yıldan yıla değişmesi, sayılarının azalması ve fiyatların (son yıllarda yüksek tutulan buğday fiyatları istisna edilirse) genelde düşük ve dünya fiyatları düzeyine yakın belirlenmesi üreticinin mağduriyetine neden olmaktadır.⁶²

Türkiye'nin sanayileşmesinin faturasını tarımcı ödemiştir. O emeklilik sigortası olmayan köylüler sayesinde, emeklilikleri olan kentlilerin, sağlık sigortası olmayan köylüler, tarımcılar sayesinde sağlık sigortası olan kentlilerin (Emekli Sandığı olsun, Sosyal Sigortalar olsun, kentlilerin sağlık sigortaları vardır) biraz fedakârlık edip **“pamuk eller cebe”** deyip, elli yıl gibi uzun bir süredir sanayileşmeyi finanse etmiş tarım kesimine geriye doğru kaynak aktarımına başlaması gerektiğini düşünüyorum.⁶³

24 Ocak 1980 programının yürürlüğe girmesiyle birlikte iktidardaki hükümetlerin tarım kesimine yaklaşımında bir değişiklik ortaya çıkmış, fark 1984 başından itibaren belirginleşmeye başlamış, dönemin sonuna doğru iyice keskinleşmiştir. Aynı zamanda Türkiye'ye kredi veren uluslararası kurumların koyduğu koşullar da iktidardaki hükümetin yaklaşımını keskinleştirmiştir. 1970'li yılların sonundan itibaren dünya piyasalarında tarım ürünleri aleyhine gelişen dış ticaret hadleri de bunlara eklendiğinde, tarım kesimi ve üreticiler, daha önceki yıllardan çok farklı bir ortama itilmişlerdir.⁶⁴

⁶¹Özbek, Osman (1991:74).

⁶²Eraktan, Gülcan (1991:110).

⁶³Akat, Asaf Savaş (1991:151).

⁶⁴Kazgan, Gülten (1991:253).

1980'li yıllarda tarım kesiminde yapısal değişme, tarımın ilerlemesine değil, aksine gerilemesine dönük oluşumlar yaratmıştır. Girdi birleşimindeki yapısal değişme yoğun tarımdan giderek uzaklaştığı ve verim artışının durakladığı, hatta gerilediğı yolundadır, ürün birleşimindeki değişme, hayvancılıkta trajik bir çöküş olduğu ve bunun sonucu olarak da bitkisel ürünlerin toplam içindeki ağırlığının arttığı yolundadır; net ihracattaki azalış ise, 1980'li yıllardaki üretim artışı yavaşlamasının doğal bir sonucudur ve aynı gidiş sürdürüldüğü takdirde, Türkiye'nin tarım ürünü ithalatçısı konumuna girebileceğine işaret etmektedir.⁶⁵

1980'li yıllardan itibaren tarımsal desteklemenin bir şekilde öneminin azaltılması ve bu desteklemeden vazgeçilmesi yönünde politikalar oluşturulmaya başlanmıştır. Bu esasen Türkiye'de yine 1980'lerde istikrar ve yapısal uyum programlarına büyük destek veren uluslararası finans kuruluşlarında istekleri doğrutusundaydı. Bu politikalar, çok büyük bir değişikliğe uğramadan 1991 koalisyon iktidarına devredilmişti.⁶⁶

TOBB tarafından yayınlanan 1992 Ekonomik Raporu'nda Tarımsal Destekleme Politikaları başlığı altında şu görüşlere yer verilmektedir;⁶⁷

-AT'nin yanılığısı olan tarım ürünlerine yüksek fiyat politikasının, Türkiye'nin de yanılığısı olduğu belirtiliyor,

-TMO'nin ve Tarım Satış Kooperatiflerinin finansal yükünün ağır olduğu ve ekonomiyi zorladığı vurgulanmaktadır,

-Destekleme politikalarının büyük işletmelerin lehinde olduğu ve desteklemenin hububat üretiminde yağınlaştığı, enflasyonu körüklediğı, mevcut dengesiz gelir dağılımının daha da

⁶⁵Kazgan, Gülten (1991:257).

⁶⁶Oyan, Oğuz (1995:183).

⁶⁷TOBB (1993:133).

bozduğu, destekleme amacı için ayrılan finansmanın ilgili kuruluşların işletme masraflarına özellikle faiz ödemelerine gittiği vurgulanmaktadır.

Tarımsal destekleme politikaları bir yanda serbest piyasa fiyat teşekkülüne, öte yanda ihraç mallarından bazılarının fiyatlarının artışına sebep olarak devalüasyonların sebeplerinden biri olabilme gücündedir.⁶⁸

Tarımsal destekleme fiyatlarıyla kırsal kesime sağlanan parasal genişlemenin enflasyonu artırıcı etkisinden söz edilir. Bu görüş geçerli olmakla birlikte, tarımsal ürün destekleme fiyat ve alımlarıyla, kırsal kesimin “pazara açılması” sürecinin giderek tamamlandığı açıktır. Eşitliğin diğer tarafında, kırsal kesimin sınai üretim için giderek büyüyen bir pazar oluşturması vardır. Sanayileşmenin, iç pazar için üretime dayalı özelliği, tarımsal ürün desteklemesini gerekli kılmıştır, denilebilir.⁶⁹

Destekleme politikasının en çok eleştirilen yönü, fiyat tesbitinde politik amaçların ağır basması ve ekonomik etkenlerin geri plana itilmesi sonucu ortaya çıkabilen enflasyonist etkidir. Ancak, dünya piyasasında öngörülme-yen ani değişmelerin, kurumların bazılarının büyük atıl kapasite ile çalışır olmasının, kötü yönetiminin de kurum zararlarına neden olduğu bilinmektedir. Gerçekte, pazarlama işlevini yerine getiren örgütlerin etkinlik eksikliği sözkonusu olduğunda, ortaya çıkan zararları tarımsal sübvansiyon saymak yerinde olmayacaktır.⁷⁰

⁶⁸Kılıçbay, Ahmet (1992:330).

⁶⁹Kepenek, Yakup (1990:246).

⁷⁰Kazgan, Gülten (1993:299).

SONUÇ

Türkiye’de destekleme politikası uygulama sonuçlarını tümüyle başarılı veya tümüyle başarısız kabul etmek objektif ve gerçekçi yargıdan uzak bir değerlendirme olur.

1980 sonrasını bir bütün olarak değerlendirdiğimizde; seçim dönemlerinde tarımsal politikaların çiftçinin lehine geliştiği diğer yıllarda ise enflasyonla kıyaslandığında olumsuzluk sözkonusudur. Tarımsal nüfusun Türkiye’nin siyasi hayatında önemli rol oynaması tarımsal politikaların politize edilmesine neden olmaktadır.

Devlet akayakıt ve gübre fiyatlarındaki yükselişleri telafi etmek için diğer bir politika olan kredilerde etkin olmaya çalışmıştır. Destekleme alımlarında ise enflasyon civarında fiyat verildiği görülmektedir. Gübreye yaptığı sübvansiyonun zaman zaman kilogram başına çiftçinin ödediği miktarın üzerine çıktığı görülmektedir.

Taban fiyatı tesbitine bağlı olarak yapılacak destekleme alımlarının, ilgili kuruluşların yeterli sermayeye sahip bulunmamaları nedeniyle büyük ölçüde Merkez Bankası kaynakları ile finanse edilmesi ve destekleme ile görevli kuruluşların son yıllarda görevlendirme zararlarının giderek arttığı

görülmekte ve tarımsal KİT sorununu gündeme getirmektedir.

Bir alt sektör olan hayvancılık gerek tarımsal eğitim politikaları gerekse kullanılan kredilerin verimsizliği nedeniyle yok olmakla karşı karşıyadır.

Günümüzde hem tarım sektöründe çalışanların hem de diğer sektörlerde çalışanların memnun olmadığı tarım politikaları fasit bir döngü içindedir. Ne üretim teknolojisi ne de ürün kalitesi açısından dış piyasalarda rekabet gücünün yüksek olmaması ve üretim maliyetlerinin satış fiyatı içindeki payının yüksek oluşu nedeniyle Türk tarımının gelecek yıllarda dış pazarlardaki şansının düşeceğinin göstergesidir.

Üyelerini sadece çiftçilerin oluşturacağı ve yönetiminin demokratik yollarla teşkil edeceği, kararlarında politik baskıların olmayacağı, hem merkezi ve hem de mahalli düzeyde örgütlenecek bir tarım birliğinin oluşturulması ve tarım sektörüne girdi sağlayan kuruluşların bu birliğe devredilmesi sağlanmalıdır. Böylece ilgili kuruluşlar artıları ve eksileri ile tarım sektöründe çalışanların olacağından devlet de sürekli zarar eden tarımsal KİT'lerden kurtulmuş olacaktır.

Verimliliğin ve kaliteli üretimin ön plana çıktığı günümüzde uygulanacak tarımsal politikaların başında eğitim ve üretim planlamasına ağırlık verilmeli kamu ve özel yayın kuruluşlarının yayınlarında tarımsal eğitime yer verilmesi için yasal düzenlemelerin yapılması gerekir.

Günümüzde üretim planlamasının ciddi bir şekilde yapılması gerekmektedir. Bu planlama kapsamında çiftçilere alternatif ürünler önerilmeli ve bu konuda teknoloji desteği sağlanmalıdır.

Üretim alanlarında ekonominin gereği sınırlamalar cesaretle uygulanmalıdır. Böylece gereğinden fazla ürün alıp imha etmekten kurtulacak olan devlet, bu alana aktaracağı kaynağı

daha verimli yerlerde kullanacaktır.

Tarımda çalışanların tarımsal faaliyetlerinin dışında kalan zamanlarında yukarıda belirttiğimiz tarım birliğinde istihdam edilmeleri sağlanmalıdır.

Tarım sektöründeki fazla istihdam için diğer sektörlerde iş imkanı yaratılmalıdır.

Mevcut tarımsal kuruluşlar çağın gerekleri doğrultusunda reorganizasyona tabi tutulmalı ve bunların çağdaş kuruluşlar haline gelmesi sağlanmalıdır.

Tarıma yapılacak en önemli destek maliyet düşürücü politikalar olmalıdır.

EKLER

EK-1

T. C. Merkez Bankası Tarımsal Krediler 1980-1995				Milyar TL
Yıllar	A	B	C	D
1980	217,9	92,7	147,2	665,2
1981	298,5	119,9	233,8	925,5
1982	225,3	42,6	203,3	910,5
1983	240,5	61,7	193,1	1,234,1
1984	77,6	169,3	273,6	1,270,4
1985	35,7	42,1	55,0	134,7
1986	45,2	123,2	213,3	763,3
1987	879,9	1,299,6	1,828,0	3,438,7
1988	1,778,0	148,8	1,082,1	5.142,3
1989	2,507,6	149,0	1,321,9	6.699,1
1990	2,242,3	0,0	1.565,0	8,294,1
1991	6,649,0	0,0	5.420,4	22.976,1

Kaynak: DİE (1983:400-401), DİE (1990:384-385), DİE (1992a:460), DİE (1992b:561), DİE (1993:619).

A: Tarımsal Krediler Toplamı, B: Tarım Kooperatifleri Aracılığı İle Kullanılan Krediler, C: Destekleme Amacıyla Açılan Krediler, D: Merkez Bankası Kredileri Toplamı

EK-2

T.C. Merkez Bankası Tarımsal Kredilerinin Sınıflandırılması (1986-1991)									
Milyar TL									
	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Kısa Vadeli Tarım Kredi Koop. Snt					912,6	1,173,6	5666,6	11647,6	11647,6
Kısa V. Diğer Tar. Senetler					30,0	55,0	55,0	55,0	55,0
Kısa V Şeker Şirketi Senetleri	32,7	74,3	177,0	312,0	308,4	308,4	147,0	2126,0	0,0
Kısa V. TMO Senetleri	156,9	635,1	767,1	897,0	663,0	572,0	0,0	0,0	0,0
Tarım Kredi Kooperatifleri	35,0	135,2	148,8	149,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Diğer Tarımsal Kr.	5,0	341,0	547,1	772,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Kaynak: DİE (1993:619), DİE (1996:613).

EK-3

T.C. Ziraat Bankası Tarımsal Krediler Faiz Oranları (1983-1992) %

KREDİ KONUSU	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989-92
A-İŞLETME KREDİLERİ							
Bitkisel Üretim	20	28-35	30-34	30-34	30-34	39-43 45-50	43-50
Kimyevi Gübre	20	28-35	30-34	22	22	29-34	34-43
Hayvansal Üretim	20	28-35	30-34	22	22	29-34	34-43
Su ürünleri	20	28-35	30-34	22	22	29-34	34-43
Özel Tar. Krd.	-	-		22	29	29-34	34
Toprak ve Su	16	22-35	26	30-34	30-34	39-43 45-50	43-50
B-YATIRIM KREDİLERİ							
Bit. Yatırım Krd.	22	28-35	30-34	30-34	30-34	39-43 45-50	43-50
Hay. Yatırım Krd.	22	28-35	30-34	22	22	29-34	34-43
Su Ürü. Yatırım Krd.	22	22-35	30-34	30-34	30-34	39-43 45-50	34-43
Top. ve Su Yat. Krd.	16	22-35	26	30-34	30	39-43	43-50
Traktör Krd.	24	28-34	35	35	35	45-50	55
Biçer-Döğer Krd.	24	28-34 35-41	40	40-60	40	45-50	55
Diğ. Araç-Gereç Krd.	22	28	30	30	30	39-43 45-50	43-50
C-TAR. SANAYİ KREDİLERİ							
1-İHRACAT GARANTİLİ							
Yatırım Kredileri	22	40-52	33	36	36	45-50	50
Tohumculuk Krd.					34	45-50	50
2-İHRA. GARAN. OLMAYAN							
Yatırım Kredileri			45	45	45	55-60	60
Tohumculuk Krd.	22				34	45-50	50
3-TEŞVİK BELGESİZ YA. KRD.							
İşletme Kredileri			45	45	45	55-60	60
Yatırım Kredileri			45	45	45	45-50	50
D-T.K. KOOPERATİFİ							
NORMAL	19	27,5	29,5	29,5	29,5	38,5-42,5	42,5
KİMYEVİ GÜBRE	19	27,5	33,5	33,5	21,5	28,5-33,5	33,5-42,5
HAYVAN ÜRETİMİ	19	28	33,5	33,5	21,5	28,5-33,5	33,5-42,5
T.K.K. MERK. B. CARİ H.			49,5	49,5	49,5	60-70	70
E-TARIM SATIŞ KOOP							
NORMAL DESTEK	20	40-47	49,5	49,5	49,5	60-70	70-62
KİMYEVİ GÜBRE	20	28-35	34	34	22	29-34	43
ZİRAİ İLAÇ	20	28-35	30	30	30	39-43	43

Kaynak: Gürbüz, Mahir (1993:150).

EK-4

FİYAT AYARLAMASININ YAPILDIĞI BAZI TARİHLERDE ANKARA İLİ PERAKENDE MOTORİN SATIŞ FİYATLARI 1979-1992 TL/LT			
Fiyat Ayarlamasının Yapıldığı Tarih	TL/LT	Fiyat Ayarlamasının Yapıldığı Tarih	TL/LT
16.3.1979	9,00	26.12.1985	202,0
25.1.1980	20,0	2.12.1987	278,0
21.12.1980	36,0	23.1.1988	304,0
21.5.1981	42,0	28.12.1988	570,0
29.12.1981	50,0	31.3.1989	650,0
1.2.1982	52,4	2.12.1989	1,193,0
22.11.1982	68,6	14.14.1990	1,192,0
25.7.1983	74,0	1.12.1990	1,799,0
27.12.1983	86,9	8.4.1991	1,911,0
19.1.1984	89,4	18.12.1991	3,092,0
2.12.1984	133,0	11.4.1992	3,246,0
31.12.1984	142,0	18.12.1992	4,345,0
17.2.1985	150,0		

Kaynak: Gürbüz, Mahir (1993: 147).

EK-5

TARIM ÜRÜNLERİ DIŞ TİCARETİ		Milyon \$
Yıllar	Toplam İhracat	Toplam İthalat
1980	1,881	354
1981	2,631	355
1982	2,709	353
1983	2,551	343
1984	2,558	852
1985	2,366	862
1986	2,553	937
1987	2,807	1,501
1988	3,226	1,237
1989	3,044	1,884
1990	3,287	2,720
1991	3,895	1,970
1992	2,203	1,178
1993	2,365	1,664
1994*	1,445	767

Kaynak: Gürbüz, Mahir (1993:131), HDTM (1994:54).

*Geçici

EK-6**TARIM ÜRÜNLERİ İHRACATININ ORTALAMA BİRİM FİYATLARI (\$/KG)**

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Buğday (Sert)	0.16	0.17	0.17	0.16		0.13	0.12	0.08	0.10	0.34	
Buğday (Yumuşak)	0.11	0.19	0.18	0.13	0.16	0.18	0.11	0.12	0.10	0.16	
Arpa (Beyaz)	0.16	0.18	0.17	0.15	0.14	0.13	0.11	0.19	0.11	0.12	
Arpa (Diğer)		0.24		0.14	0.14	0.17	0.11	0.08	0.11	0.11	0.16
Mısır	0.14		0.37	0.31	0.29	0.13	0.12	0.09	0.55	0.25	0.20
Pirinç (Ayıklanmış)	1.13		1.29	0.67	0.86	0.53	0.67	0.26	0.75	0.73	0.65
Pamuk	1.60	1.46	1.20	1.21	1.36	1.36	0.98	1.18	1.23	1.34	1.68
Fındık (Kabuksuz)	3.98	2.99	2.11	2.14	2.20	2.87	3.28	3.58	3.62	2.62	2.78
Tütün	2.78	2.97	3.32	1.55	1.67	3.21	3.30	2.95	3.42	4.20	4.41
K. Fasülye	0.69	0.65	0.77	0.62	0.48	0.58	0.60	0.84	0.61	0.67	1.11
Nohut	0.40	0.39	0.42	0.37	0.40	0.45	0.40	0.27	0.30	0.49	0.49
Mercimek (Kırmızı)	0.44	0.53	0.40	0.24	0.27	0.51	0.50	0.34	0.30	0.43	0.56
Mercimek (Yeşil)	0.66	0.56	0.41	0.33	0.40	0.63	0.57	0.34	0.29	0.34	0.45
Ç.siz üzüm	1.70	1.32	1.00	0.89	0.75	0.83	0.95	1.05	1.09	1.02	1.22
Kuru İncir	1.28	1.05	0.88	0.63	0.68	0.85	0.83	0.98	1.17	1.49	1.86
Antep Fıstığı	10.90	9.60	7.10	7.90	4.30	5.00	7.30	4.90	4.00	4.30	4.40
Zeytinyağı	1.69	1.70	1.39	1.26	1.26	1.12	1.17	1.23	1.46	1.36	1.28

Kaynak: Gürbüz, Mahir (1993:152-168).

EK-7**TARIM ÜRÜNLERİ İTHALATININ ORTALAMA BİRİM FİYATLARI (\$/KG)**

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Buğday (Sert)	1.10	1.00	0.17	0.16	0.18	0.15	0.13	0.09		0.20	0.18
Buğday (Yumuşak)		0.17	0.18		0.16	0.15	0.12	0.08	0.29	0.52	0.18
Arpa (Beyaz)				0.16	0.15	1.39			0.57	0.66	0.16
Arpa (Diğer)				0.19	0.16				0.08	0.14	0.14
Mısır			0.19	1.60	0.16	0.18	0.16	0.12	0.10	0.14	0.13
Pirinç (Ayıklanmış)	0.41	0.41	0.48	0.48	0.35	0.32	0.24	0.21	0.29	0.37	0.35
Pamuk			2.92	2.72	3.34	3.47	1.03	1.43	1.66	1.66	1.79
Tütün									5.90	5.77	6.54
K. Fasülye									0.47	3.95	0.71
Zeytinyağı					0.64	0.99	1.09	0.73	1.24		1.64

Kaynak: Gürbüz, Mahir (1993:152-168).

EK-8**Tarım Alanları****(Bin Hektar)**

Yıllar	Ekilen Alan	Nadas	Sebze	Meyve Ağaç. Kapladığı		Zeytin Ağaç. Kapladığı		Orman Alanları
				Bağlar	Alan	Alan	Alanları	
1980	16.372	8.188	596	820	1386	813	20199	
1981	16.711	8.204	568	800	1390	833	20199	
1982	16.967	6.614	618	655	1397	811	20199	
1983	17.164	5.854	678	655	1426	814	20199	
1984	17.453	6.421	628	625	1453	816	20199	
1985	17.908	6.025	662	625	1470	821	20199	
1986	18.149	5.771	638	600	1490	835	20199	
1987	18.781	5.574	609	590	1517	856	20199	
1988	18.995	5.179	612	590	1531	856	20199	
1989	18.744	5.234	600	597	1563	857	20199	
1990	18.868	5.324	635	580	1583	866	20199	
1991	18.766	5.203	652	586	1560	877	20199	
1992	18.811	5.089	663	576	1565	871	20199	
1993	18.94	4.887	654	567	1615	872	20199	

Kaynak: DİE (1992c:3), DİE (1995b:3).

EK-9

		1983-1995		
		1983	1987	1991
Kayıtlı Seçmen		19767366	26376926	29979123
Oy Kullanan Seçmen		18238362	24603541	25157089
Seçime Katılma Oranı %		92.3	93.3	83.9
Anavatan Partisi	A	7833148	8704335	5862623
	B	211	292	115
Demokratik Sol Parti	A	-	2044576	2624301
	B	-	-	7
Doğru Yol Partisi	A	-	4587062	6600726
	B	-	59	178
Halkçı Parti	A	5285804	-	-
	B	117	-	-
Islahatçı Demokrasi Partisi	A	-	196272	-
	B	-	-	-
Milliyetçi Çalışma Partisi	A	-	701538	-
	B	-	-	-
Milliyetçi Demokrasi Partisi	A	4036970	-	-
	B	71	-	-
Refah Partisi	A	-	1717425	4121355
	B	-	-	62
Sosyal Demokrat Halkçı Parti	A	-	5931000	5066571
	B	-	99	88
Sosyalist Parti	A	-	-	108369
	B	-	-	-
Bağımsızlar	A	195588	89421	32721
	B	-	-	-

Kaynak: DiE(1995:206)

Tablo Açıklaması; A:Alınan Oy, B:Kazanılan Millet Vekilliği

EK-10

Enflasyon Oranları (1980-1993)	
Yıllar	Enflasyon Oranları
1980	110.3
1981	36.4
1982	29.1
1983	28.8
1984	52.6
1985	39.9
1986	32.2
1987	36.8
1988	78.7
1989	74.98
1990	64.33
1991	63.4
1992	66.0
1993	71.1
1994	120.6

Kaynak: DİE (1984:76), DİE (1988:75), DİE (1992:122), DİE (1996:593).
Dünya Gazetesi (1994:1).

EK-11

Seçilmiş Bazı Zirai Mücadele İlaçlarının Fiyatları (1980-1992) (TL/kg, lt)			
Yıllar	Decis 25 EC	Carbaryl %5	Monocrotophos
1980	2210	47	761
1981	2771	52	918
1982	3968	91	1390
1983	5706	141	1678
1984	8108	212	2267
1985	8595	212	2971
1986	12148	347	4123
1987	18875	619	5768
1988	33889	956	9508
1989	48264	1516	16419
1990	59084	1824	23040
1991	87221	4125	40376
1992	145640	7216	68076

Kaynak: Gürbüz, Mahir (1993:144).

EK-12 Seçilmiş Bazı Ürünlerde Tohumluk Fiyatları 1980-1992 (TL/kg)

Yıllar	Buğday I. Grup Ekmeklik	Buğday Makarnalık	Arpa	Mısır	Ayçiçeği
1980	16,50	18,25	14,75	25,50	25,50
1981	29,75	32,75	24,00	42,00	50,00
1982	36,00	39,00	29,50	44,00	64,00
1983	44,50	48,50	35,50	62,50	78,00
1984	72,00	79,00	65,00	81,00	95,00
1985	84,00	105,00	87,00	700,00	195,00
1986	126,00	141,00	112,00	900,00	350,00
1987	150,00	160,00	125,00	1800,00	350,00
1988	216,00	232,00	196,00	2500,00	550,00
1989	470,00	490,00	420,00	4500,00	994,00
1990	890,00	920,00	720,00	6300,00	1500,00
1991	1230,00	1255,00	1040,00	10300,00	2000,00
1992	2300,00	2400,00	2000,00	17500,00	3000,00

Kaynak: Gürbüz, Mahir (1993:141).

EK-13

GSMH Gelişme Hızı ve Sektörel Payları								
YILLAR	CARİ FİYATLARLA				SABİT FİYATLARLA (1987)			
	SEKTÖR PAYLARI			GSMH GELİŞME HIZI	SEKTÖR PAYLARI			GSMH GELİŞME HIZI
	T.	S.	H.		T.	S.	H.	
1980	25.50	18.30	56.20	84.40	24.20	20.50	55.40	-2.80
1981	23.50	20.90	55.60	51.30	22.60	21.50	55.90	4.80
1982	21.90	22.10	56.00	32.30	22.70	21.90	55.40	3.10
1983	20.70	21.30	58.00	31.30	21.60	22.40	56.00	4.20
1984	21.00	20.80	58.10	59.10	20.30	23.10	56.60	7.10
1985	19.70	21.90	58.40	59.50	19.40	23.60	57.00	4.30
1986	19.20	25.00	55.80	44.80	18.80	25.00	56.20	6.80
1987	17.20	24.90	57.90	46.60	17.20	24.90	57.90	9.80
1988	16.70	26.30	57.00	72.20	18.30	25.10	56.70	1.50
1989	16.20	26.50	57.40	78.30	16.60	25.90	57.50	1.60
1990	16.80	24.80	58.40	72.40	16.30	25.90	57.90	9.40
1991	14.60	25.00	60.40	59.70	16.10	26.50	57.40	0.30
1992	14.10	24.80	61.10	74.00	15.80	26.50	57.80	6.40
1993	14.70	23.70	61.60	81.00	14.50	26.50	59.00	8.10
1994	14.70	25.60	59.70	94.70	15.30	26.70	58.00	-6.10

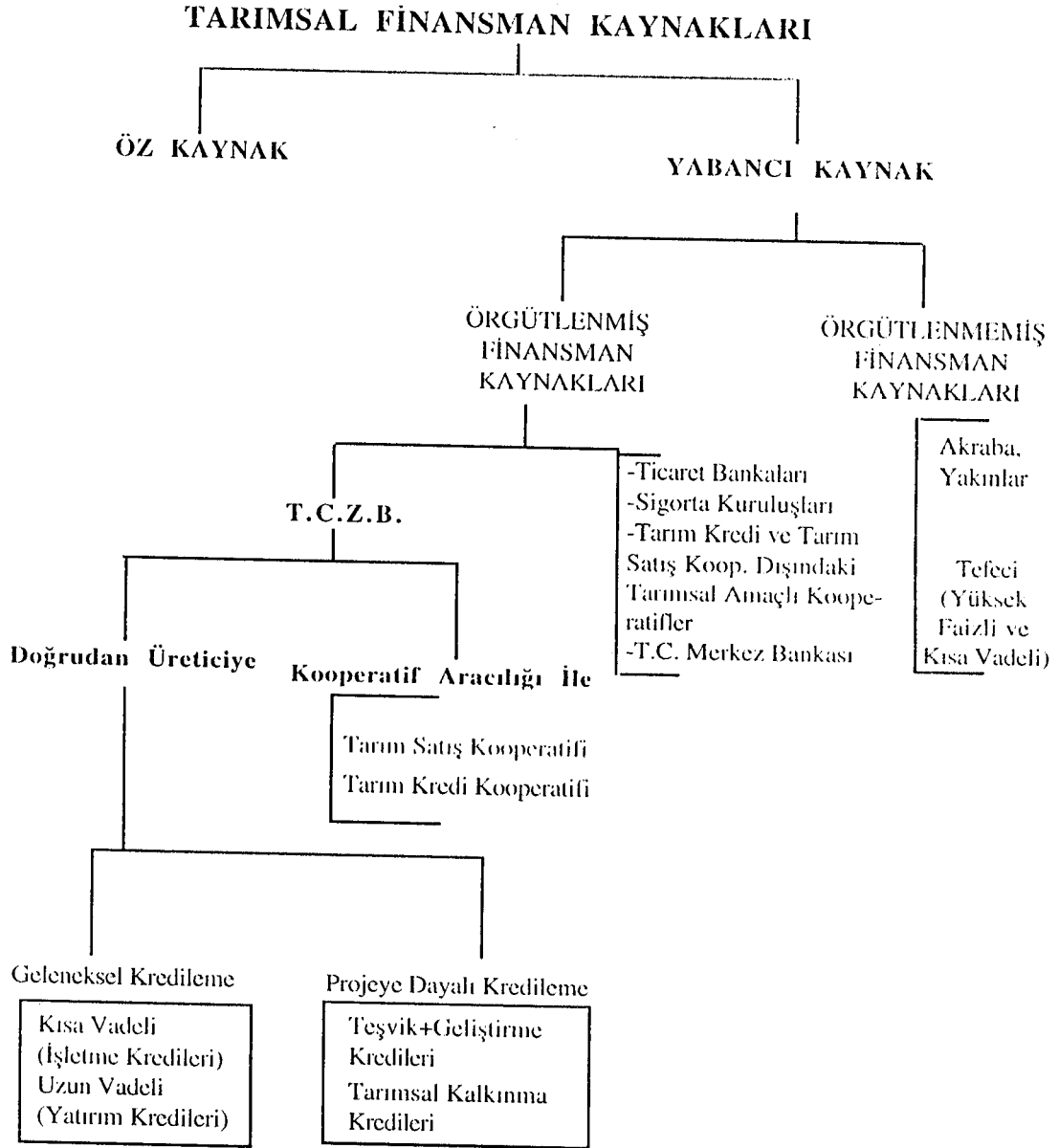
Kaynak: DİE (1996).

EK-14

Seçilmiş Bazı Ürünlerde Tarımsal Üretim				1.000 Ton
	Buğday	Şekerpancarı	Ayçiçeği	Tütün
1981	17000	6766	575	168
1982	17500	11165	600	208
1983	16400	12732	715	234
1984	17200	12769	710	177
1985	17000	11108	800	170
1986	19000	9830	940	158
1987	18900	10662	1100	185
1988	20500	12717	1150	219
1989	16200	11534	1250	269
1990	20000	10959	860	287
1991	21400	13986	800	227
1992	19300	15474	900	320

Kaynak: Gürbüz, Mahir (1993:127).

EK-15

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Akat, Asaf Savaş (1991), Tartışmalar, 1980-1990 Türkiye Tarımı Sempozyumu, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, 7-9 Ocak, Ankara.
- Aksöz, İbrahim (1972), Zirai Kredi, Atatürk Üniversitesi Yayınları No:227, Erzurum.
- Apak, Sudi (1993), Türkiye ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Ekonomik İstikrar Uygulamaları, Anahtar Kitaplar Yayınevi, Ekim, İstanbul.
- Ataç, Beyhan (1990), Maliye Politikası Gelişimi, Amaçları, Araçları ve Uygulama Sorunları, Anadolu Üniversitesi, Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları No:86, Eskişehir.
- Başkaya, Fikret (1989), Seksen Sonrası Türkiye Ekonomisinin Anatomisi, Mülkiyeliler Birliği Dergisi, C:13, S:111, 11 Ağustos, Ankara.
- Berberoğlu, C. Necat (1981), Sanayi Öncelikli Ekonomik Gelişimde Türkiye Tarımının Finansmanı ve Tarımsal Kredi Uygulaması, Eskişehir İ.T.İ.A. Yayınları No:235/156, İ.T.İ.A. Basımevi, Eskişehir.
- Bilget, Tunç (1991), Ekonomimizin Durumu ve Geleceği, Türkiye İktisat Dergisi, TOBB, Kasım.
- Binay, H. Şükrü-Tunçer, İ. Betül-Alacaoğulları, Muzaffer (1992), Tarım, Destekleme Uygulamaları, Hazine ve Dış Ticaret Dergisi, S:15, Aralık.

- Çevikbaş, Rafet (1995), Tarımsal Krediler ve Uygulaması, Kooperatifçilik Üç Aylık Kooperatif İncelemeleri Dergisi, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayını, Ocak-Şubat-Mart, S:107.
- Dağlı, Nuran-Aktürk, Belma (1988), Hükümetler ve Programları III, TBMM Kütüphanecilik-Dökümantasyon ve Tercüme Müdürlüğü Yayın No:12, TBMM Basımevi, Ankara.
- DİE (1983), Türkiye İstatistik Yıllığı 1983, Yayın No:1040, Aralık, Ankara.
- DİE (1984), Aylık İstatistik Bülteni, I, Ankara.
- DİE (1988), Türkiye İstatistik Yıllığı 1987, Yayın No:1250, Ankara.
- DİE (1990), Türkiye İstatistik Yıllığı 1989, Yayın No:1405, Nisan, Ankara.
- DİE (1992), Aylık İstatistik Bülteni, XI, Ankara.
- DİE (1992a), Türkiye İstatistik Yıllığı 1990, Yayın No:1510, Mayıs, Ankara.
- DİE (1992b), Türkiye İstatistik Yıllığı 1991, Yayın No:1528, Kasım, Ankara.
- DİE (1993), Türkiye İstatistik Yıllığı 1993, Yayın No:1620, Kasım, Ankara.
- DİE (1995a), Türkiye İstatistik Yıllığı 1994, Yayın No:1702, Şubat, Ankara.
- DİE (1995b), Tarımsal Yapı ve Üretim 1993, Haziran, Ankara.
- DİE (1995c), Tarımsal Yapı ve Üretim 1989, Nisan, Ankara.
- Dinler, Zeynel (1993), Tarım Ekonomisi, Gözden Geçirilmiş Üçüncü Baskı, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa.
- Doğruel, Fatma (1993), Tarım Destekleme Politikaları ve

- Sonuçları: ABD, AT ve Türkiye, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No:1993-29, Can Matbaa, İstanbul.
- DPT (1979) Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983, Yayın No: DPT 1664, Nisan, Ankara.
- DPT (1983), Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, AET, Yayın No: DPT 1871, ÖİK: 292, Ankara.
- DPT (1984), Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989, Yayın No: DPT 1974, Temmuz, Ankara.
- DPT (1989), Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994, Yayın No: DPT 2174, Haziran, Ankara.
- DPT (1995a), Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, "Türkiye Ve Avrupa Entegrasyonu, Kitap 3," Ankara.
- DPT (1995b), Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, "Tarımda Yapısal Uyum, Destekleme ve Uluslararası Piyasalara Entegrasyon", Yayın No:2409-ÖİK:470, Ankara.
- Dünya Gazetesi (1994), 5 Nisan.
- Eraktan, Gülcan (1991), Tarıma Yönelik Kamu Politikaları, 1980-1990 Türkiye Tarımı Sempozyumu, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, 7-9 Ocak, s.103-113, Ankara.
- Gündoğmuş, Erdemir (1995), 5 Nisan Kararlarının Birinci Yılında Türkiye Ekonomisi ve Tarım Sektörü Üzerine Etkileri, Karınca Dergisi, Yıl:61, S:708, Aralık, Ankara.
- Gürbüz, Mahir (1993), Türkiye Tarımı'1993 Yapı, Gelişim, Sorunlar, Çözümler, Rapor, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara.

- HDTM (1986), Kamu İktisadi Teşebbüsleri 1980-1986 Yıllığı, Ankara.
- HDTM (1990), Başlıca Ekonomik Göstergeler, Şubat, Ankara.
- HDTM (1994), Başlıca Ekonomik Göstergeler, Ekim, Ankara.
- Herekman, Aykut (1969), Türkiye’de Tarım Sektörüne Yapılan Mali Yardımlar ve F.E.O.G.A., Eskişehir İ.T.İ.A. Yayınları No:68/34, Başnur Matbaası, Ankara.
- Hiç, Süreyya (1990), Türkiye Ekonomisi 2, Mentüş Kitabevi, İstanbul.
- Karlık, Rıdvan (1995), Türkiye Ekonomisi, Tarihsel Geleşimi-Yapısal Değişim, BETA AŞ., Eskişehir.
- Kazgan, Gülten (1993), Tarım ve Gelişme, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Kazgan, Gülten (1991), Türk Tarımında Yapısal Değişme, 1980-1990 Türkiye Tarımı Sempozyumu, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, 7-9 Ocak, s. 251-257, Ankara.
- Kepenek, Yakup (1990), Gelişimi Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla Türkiye Ekonomisi, Verso Yayıncılık, 5. Basım, Ankara.
- Kılıçbay, Ahmet (1993), Değişen Dünyada Türk Ekonomisi, Cem Yayınevi, Nisan, İstanbul.
- Kılıçbay, Ahmet (1992), Türk Ekonomisi Modeller, Politikalar, Stratejiler, 4. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın No:263, Ekonomi Dizisi: 19, Ankara.
- Kumbaracıbaşı, Onur (1991), SHP’nin Enflasyonu Önleme ve Geçiş Dönemi Politikaları, Türkiye İktisat Dergisi, TOBB, Kasım, s.31-38.

- Minibaş, Türkel (1992), Azgelişmiş Ülkelerde Kalkınmanın Finansman Politikaları ve Türkiye, Der Yayınları: 100, İstanbul.
- Oktar, Suat (1985), Tarımsal Ürünlerde Destekleme Politikası, Yeni İş Dünyası Dergisi, S:66, Mayıs.
- Oyan, Oğuz (1995), Tarımsal Destekleme Politikalarında Yeni Arayışlar, Türkiye Tarımının Dünyü-Bugünü-Yarını Sempozyumu, Türkiye Ziraatçılar Derneği, Mart, Ankara.
- Özbek, Osman (1991), Sempozyumu Açış Konuşması, 1980-1990 Türkiye Tarımı Sempozyumu, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, 7-9 Ocak, Ankara.
- Özgülven, Ali (1979), İktisadi Denge ve Tarım, Bursa Üniversitesi İktisadi ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, C:1, S:1, Temmuz, Bursa.
- Özötün, Erdoğan (1995), Tarım Sektörü Nereye Gidiyor, İSO Dergisi, S:349, Nisan, İstanbul.
- Pekin, Tevfik (1973), Türkiye’de Tarım Sektörüne Verilen Sübvansiyonlar, Ege Üniversitesi İktisadi ve Ticari Bilimler Fakültesi Yayınları No: 64/41, İstiklal Matbaası, İzmir.
- Runowicz, Adam (Çev. Baştaymaz, Tahir) (1982), Kalkınan Ekonomide Tarımsal İlerlemenin Başlıca Problemleri, Bursa Üniversitesi, İktisadi ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, C:3, S:1, Temmuz.
- Saner, Gamze (1994), Tarımda risk ve Belirsizlik, Verimlilik Dergisi, MPM Yayını, S:1994/1, Ankara.
- Saygılıoğlu, Nevzat (1978), Tarımsal Destekleme Politikası, Maliye Dergisi, Eylül-Ekim, S:35, ss:54-70.

- Sümer, Mehmet (1977), Taban Fiyat Politikalarının Ekonomimize Etkileri, Mülkiyeliler Birliği Dergisi, S:50, ss:39-57.
- Şahin, Hüseyin (1982), Tarımın Ekonomideki Yeri ve Türkiye’de Tarımsal Kredi Politikası, Bursa Üniversitesi, İktisadi ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, Temmuz, Cilt:3, S:1, ss:1-28.
- Tan, Ayhan (1983), Türkiye Ekonomisinde Tarım Kooperatifleri, Ankara.
- Tekelioğlu, Yavuz (1983), Toprak Reformu ve Uygulamaları, Hacettepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:1, S:2, Aralık, Ankara.
- Tezel, Yahya S. (1982), Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950), Genişletilmiş 2. Basım, Yurt Yayınları 4, Ankara.
- TOBB (1992), Ekonomik Rapor 1992, 48. Genel Kurul, TOBB Genel Yayın No: 263, AYDB:133, Kozan Ofset, Mayıs, İstanbul.
- Turan, Kemal (1981), Atatürk Dönemi Maliye Politikasında Tarım Kesiminin Yeri, Maliye Dergisi, Atatürk Özel Sayısı, Ekim, Ankara.
- Ulagay, Osman (1987), Özal Ekonomisinde Paramız Pul Olurken Kim Kazandı Kim Kaybetti, 2. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Uysal, Yaşar (1993), 1980 Sonrası İzlenen Tarım Politikalarının Değerlendirilmesi, Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:8, S:1, ss:32-66.
- Ülger, Uğur Özkan (1987), Destekleme Alımları, Maliye Dergisi, Temmuz-Ekim, S:87, ss:27-50.